سنڌ جي مڇي

ڪاري جي مڇيءَ جو مُطالعو

تحقيق ۽ ترتيب:

ڊاڪٽر نبي بخش خان بلوچ

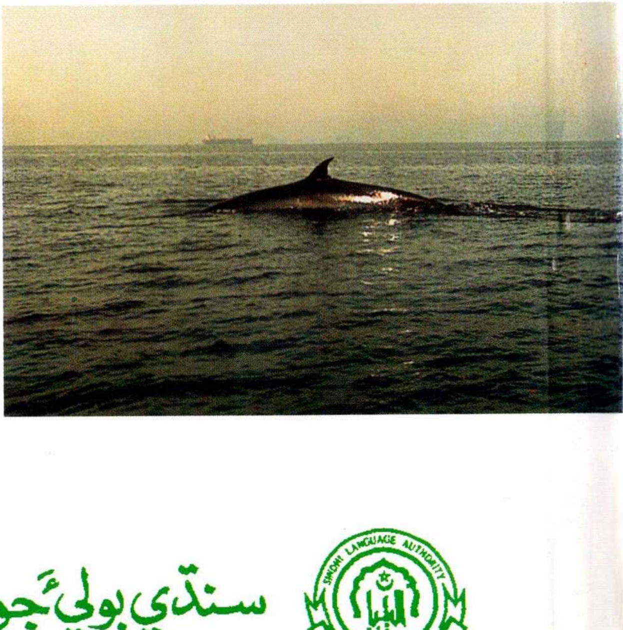

سنڌي ٻوليءَ جو با اختيار ادارو

سنڌي ٻوليءَ جي بااختيار اداري طرفان سنڌي ٻوليءَ جي جنس- وار ۽
ڌنڌي- وار لغات جي مطالعي واري رٿا جي سلسلي جي ٻيو ڪتاب

سنڌ جي مڇي

ڀاڱو ٻيو

ڪاري جي مڇي جو مطالعو

(سنڌي ٻولي ۽ لغات جي روشني ۾)

تحقيق ۽ ترتيب

ڊاڪٽر نبي بخش خان بلوچ

سنڌي ٻوليءَ جو بااختيار ادارو

حيدرآباد سنڌ، پاڪستان

١٤١٦ھ/١٩٩٥ع

مصنف جا سڀ حق ۽ واسطا قائم

ڇاپو پهريون: ١٩٩٥ع
تعداد: هڪ هزار

قيمت: ٣٥ روپيا

ملڻ جو هنڌ:
سنڌي ٻوليءَ جو بااختيار ادارو
نيشنل هاءِ وي- نزد سنڌ ميوزيم
حيدرآباد- سنڌ
71000

هي ڪتاب سنڌي ٻوليءَ جي بااختيار اداري جي ڪمپيوٽر تي ڪمپوز ٿيو ۽ اداري پاران اشاعتي نگران امين لغاري ميشرس آزاد ڪميونيڪيشنز ڪراچي مان ڇپائي پڌرو ڪيو.

عنوانن جي فهرست

صفحا

مهاڳ

پاڱو پهريون: گهاتو، گهور ۽ گهاوا ١١

• گهور ڪندڙ گهاتوئن جا لفظ ۽ اصطلاح ١١

• مڇيءَ جي گهور ١٤

• رَڇ، ڀَن ۽ گهاوا ١٥

• رڇ پوڪڻ ١٧

پاڱو ٻيو: مڇي ۽ سمنڊ جا جاندار ١٩

• مڇيءَ کان الڳ جاندار ١٩

• مڇيءَ سان لاڳو جاندار ٢١

- ميو ٢٤

- پٽڻ ٢٥

- بجلي وارو 'شاڪ' هڻندڙ پِٽڻ ٢٦

پاڱو ٽيون: ڪاري جي مڇي ٢٧

• ڪاري جي مڇي جو ڪاڏو ٢٧

• آنا ۽ ٻچا ٢٨

• ڪاري جي مڇي جون ڪي خاص جنسون ٢٨

- سانا ۽ هڪر ٢٨

- ڪڳي مڇي ٣١

• مڇيون جيڪي مٺي مني درياءَ ۾ چڙهن ٣٣

• ننڍيون مڇيون ٣۴
• وڏيون مڇيون ٣٥
• ڪائنڻ ۾ لذيذ مڇيون ٣٦
• ڊِرڪنڊڙ (آواز ڪندڙ) مڇيون ٣٧
• مڇي جيڪا سگريٽ پئي ٣٩
• مڇي جيڪا اڏامي ٿي ٣٩
• مڇي جيڪا ٻلب ٻاري ٣٩
• مڇيءَ جو ملهہ ۽ مستقبل ٣٩
پاڳو چوٿون: مَنگر ۽ منگرا ۴۴
• مڇي ۽ منگر ۴۴
• منگرن جا قسم ۴۴
- وڏا مانگر مڇ ۴٥
- ڊُلفينا ۴٧
- مُنهنارا منگر ٥٠
- شارڪ منگر ٥١
• ڪير پيارينڊڙ منگر ٥٢
• منگرا جيڪي ڪاڇن ٿا ٥٢
• منگر جن جو تيل استعمال ٿئي ٥٣
پاڳو پنجون: ڪاري جون جملي مڇيون
• ڪاري جي مڇين جي نالي- وار فهرست ٥٥
پاڳو ڇهون: ڪاري جا جملي منگر
• ڪاري جي منگرن جي نالي- وار فهرست ٧٨

مهاڳ

هن سلسلي جو پهريون ڪتاب ”سنڌ جي ميڇي ياڳو پهريونٰ: منڇي جي ميڇي جو مطالعو“ سنہ ۱۴۱۳ھ ۱۹۹۳ع ۾ شايع ٿيو. ان ڪان اڳ، راقم سنڌي ٻوليءَ جي ٻااختيار اداري جي چيرمين جي حيثيت ۾ هڪ رٿا تيار ڪري عمل ۾ آندي هئي تہ جئن سنڌي ٻوليءَ جي جنس-وار ۽ ڌنڌي-وار لغات جو تحقيقي مطالعو ڪري سگهجي. ان رٿا هيٺ، منڇي جي ميڇي جو مطالعو پورو ڪيو ويو ۽ ان جي مهاڳ ۾ ڄاڻايو ويو تہ هن ڪان پوءِ ڪاري جي ميڇي جو مطالعو ڪيو ويندو. ان ڪيل وعدي مطابق، باوجود سنڌي ٻوليءَ جي بااختيار اداري جي صدارت تان سبڪدوش ٿيڻ جي ۽ پنهنجين گهڻين مشغولين جي، مون هن ڪتاب کي پورو ڪرڻ ضروري سمجهيو. اداري طرفان، سامونڊي ڪناري تائين سفر ڪرڻ جو مناسب انتظام ٿيو، جنهن ڪري هي ڪم وقت سر پورو ٿي سگهيو. مواد جي اتاري ۽ پيٺ، وڌيڪ پڇا ۽ تحقيق، ۽ ڪتاب جي ترتيب ۽ تصنيف تي ٻہ چار مهينا لڳي ويا جو ساڳئي وقت ٻيون مشغوليون بہ هلنديون آيون.

مون پنهنجي دستور موجب، ڪاري جي ميڇي جي

مطالعي لاءِ پاڻ ڪاري ۾ وجي مڇي جي ڏنڊي وارن ڄاڻو ماڻهن سان ملڻ ۽ ڪانئن هرڳالهه بابت پڇڻ ضروري سمجهيو. باوجود انهيءَ جي، تحقيقي نگاهه کان هن ڪم کي نباهڻ ايترو سولو نه هو: هڪ ته هن کان اڳ ڪنهن اهڙي پڇا ڪانه ڪئي هئي جو ان مان فائدو وٺي سگهجي، ٻيو ته جيتوڻيڪ مڇي جو ڏنڊو ڪنڌڙ پنهنجن ماڳن مياڻين لڳ "اندر" وارن دريائن توڙي اتان "ٻاهر" سمنڊ وارن پاڳن جي مڇي جو تجربو رکن ٿا، پر سواءِ ڪن ٿورن جي ٻين کي ٻين پاڳن جي ڄاڻ گهٽ آهي. ڪن مڇين ۽ منگرن جا نالا به ڪن وٽ هڪڙا ته ڪن وٽ ٻيا: مڇين يا منگرن جي جدا جدا جنسن جي ڏيگهه يا وزن جي ڄاڻ جو مدار به هر گهاتوءَ جي پنهنجي تجربي تي آهي جو ڪنهن اها ساڳي مڇي ننڍي ڏٺي ته ڪنهن اها گهڻو وڏي ڏٺي.

هن مطالعي لاءِ هڪ اصول مقرر ڪيو ويو ته هر جنس جي وڏي ۾ وڏي مڇي جي ڏيگهه ۽ تور لکجي. سيني ڪچهرين ۾ اها ڳالهه ورائي پڇي وئي. باوجود انهيءَ جي، شاهبندر کان وٺي ماريپور ۽ يونس آباد تائين ڪن جنسن ۽ نالن بابت جدا جدا رايون مليون. ڪن جنسن جا ته فقط نالا مليا. انهيءَ ڪري باوجود ڪيل محنت جي، هيءَ مطالعو هڪ ابتدائي

ڪوشش آهي جنهن کي اڳتي هلي مڪمل ڪرڻو آهي.

افسوس جو ملڪ جا صوبائي ۽ مرڪزي ڪاتا ۽ ادارا جيڪي مڇيءَ جي مطالعي، واڌاري ۽ حفاظت سان واسطو رکن ٿا ۽ جيڪي سالن کان وٺي ڪونه ڪو ڪم ڪري رهيا آهن، تن سنڌ ۽ بلوچستان جي ڪاري جي مڇين توڙي ملڪ اندر مٺي پاڻي جي مڇين جو تحقيقي مطالعو نہ ڪيو آهي: نہ انهن ڪاتن ۽ ادارن مٺي ۽ ڪاري جي مڇين ۽ منگرن جا فوٽا ڪڍي محفوظ ڪيا آهن ۽ نہ وري انهن کي مڇين ۽ منگرن جا مقامي نالا معلوم آهن جن سان مُلڪي ماڻهو انهن کي سڃاڻن ٿا. انهن ڪاتن ۽ ادارن جي ڄاڻ ٻاهران ڇپيل فوٽن ۽ ڪن انگريزي نالن تائين محدود آهي.

مڇين، منگرن ۽ ٻين جاندارن جي باري ۾ جيڪي ڪجهہ لکيو وڃي سو هوند وڌيڪ ڪارگر ٿئي جيڪڏهن نالن سان گڏ شڪليون بہ نظر اچن. هن سلسلي ۾ عربي سمنڊ جي ڪن مڇين منگرن جي شڪلين جا ڪي ڇپيل خاڪا (١) دستياب ٿيا جن

---

(١) "عربي سمنڊ جي مڇي" (Fish of the Arabian Sea) جي عنوان سان ٻہ چارٽ، مڇين منگرن وغيره جي عربي ۽ سائنسي نالن سان، ڊينمارڪ جا ڇپيل ۽ پور بندر (هندوستان) جي واپاري سوسائٽي جا ٻڌرا ڪيل، ڪراچي فشرمين سوسائٽي جي آفيس مان دستياب ٿيا.

مان سنڌ جي ڪاري جي ڪن مڇين منگرن وغيره جي سڃاڻپ ڪئي وئي. انهن مان ڪن جون شڪليون نموني طور شامل ڪيون ويون آهن.

هن تحقيقي ڪم جي تڪميل ۾ جن مهربانن مدد ڪئي تن ۾ اهي سڀ سڄاڻ گهاتو گهوربندڙ شامل آهن جن سان يونس آباد، ڪڏي، ابراهيم حيدري، ريڙهي، ڪيٽي بندر، جنگي سر، ساڪري، چوهڙ جمالي ۽ شاهبندر ۾ ڪچهريون ٿيون: جئن تہ حاجي احمد بن ناڪئو علي، پاٽس ايوب، جوسب صديق چنڊياٽي، عمر حاجي يعقوب، هاشم حاجي ڪارو عمراٽي، حاجي قاسم ۽ ٻيا (ابراهيم حيدري)؛ حاجي يوسف خليفو، حاجي قاسم لاڙو ۽ ٻيا (ڪڏو)؛ اسحاق دبلو، شفيع ملڪاٽي، محمد اسماعيل ميمڻ ۽ ٻيا (ڪيٽي بندر)؛ الله جوڙيو نُک داد، الله ڏنو ملاح، محمد عرس باديٽو ۽ ٻيا (چوهڙ جمالي - شاهبندر). حافظ حبيب (چوهڙ جمالي) جدا مواد موڪليو جيڪو پڻ پيت لاءِ مفيد ثابت ٿيو.

جن مهربانن جي مدد سان، مٿين ماڳن ۽ اتي جي گهوربندڙن تائين پهچڻ ۽ ملڻ جو موقعو مليو تن مان ڪراچي ۾ محترم علي احمد بروهي ڪافي مدد ڪئي، ۽ وقت ڪڏي مون سان يونس آباد، ڪڏي ۽

ابراهيم حيدري وارين ڪچهرين ۾ شامل رهيو. مرحوم چاموٽ ولي محمد ۽ پوءِ سنڌس لائق فرزند حاجي شفيع محمد، ابراهيم حيدري جي ڄاڻو گهاتوئن ۽ گهوربندڙن سان ملاڻ لاءِ ڪچهرين جو انتظام ڪيو، ريڙهي جي سربراهه صابو ڄت جي مهرباني سان اُتي جي گهوربندڙن سان ملڻ ٿيو. شاهبندر، چوهڙ جمالي، جَنگي سَر ۽ ڪيٽي بندر جي ڪچهرين ۾ معلومات حاصل ڪرڻ لاءِ فرزندم علي محمد خان ۽ محترم محمدَ ابراهيم ڪاڪيپوٽي جي مهرباني سان انتظام ٿيو. سنڌن ڪيل مدد لاءِ آءٌ مٿين سڀني سڄڻن جو شڪر گذار آهيان.

محترم محمد اسماعيل شيخ جي مهرباني جنهن مواد کي اتاري صاف ڪري پريس ڪاپي تيار ڪرڻ ۽ پروفن پڙهڻ ۾ مدد ڪئي.

حيدرآباد سنڌ — نبي بخش

٨ - مئي ١٩٩٥ع

پاڳو پهريون

گهاتو، گهور ۽ گهاوا

گهور ڪندڙ گهاتوئن جا لفظ ۽ اصطلاح

ڪاري وارا، خاص طرح مڇيءَ جي گهور ڪندڙ گهاتو ۽ ٻيڙياتا ناڪئا، ڪي خاص لفظ ۽ اصطلاح استعمال ڪن ٿا جن کي سمجهڻ ضروري آهي. انهن مان ڪي هيٺ ڏجن ٿا:

• **گهاتُبُ يا گهاتُو:** اهو تجربيڪار گهوريندڙ، يا ناڪئو، جنهن کي وير جي لهڻ چڙهڻ، موسم ۽ واءَ، ڪاڏي ۽ ڪارِي، نَرَ ۽ مُرَ جي ڄاڻ هجي، ۽ مڇين منگرن جي ماڳن ۽ انهن جي هل چل کان باخبر هجي.

• **گهورڻ، گهور ڪرڻ:** شڪار لاءِ مڇيءَ کي سمنڊ ۾ ڄاڻچڻ ۽ ڳولڻ . 'مڇيءَ جي گهور، معنيٰ درياءَ (=سمنڊ) ۾شڪار لاءِ مڇي جي ڳولا.

• **ڊرياءَ:** سمنڊ کي درياء سڏين. چوندا درياء اڇي ٿو، يعني سمنڊ جي پاڻي ۾ چاڙهه آهي ۽ پاڻي وڌي رهيو آهي.

• **اندر يا منجهه:** ڪناري سان لاڳو ۽ اندر ڪناري کي ويجهو، تانگهي پاڻي وارو ياڳو.

• **ٻاهرِ:** ڪناري کان پري وڏو اونهو سمنڊ.

● **ڪاري، ڪاڏِي يا نَري:** ڪناري لڳ ’اندر‘ واري پاڳي ۾، هيٺ تري وارا اونهان واهڙ جيڪي ”ٻاهر“ سمنڊ تائين وڃن، ۽ جن مان جهاز ۽ ٻيڙا اچي وڃي سگهن. انهن مان ڪي سنڌونديءَ جا اڳيان چوڙ وارا ڦاٽ آهن.

● **نَرُ:** اها وڏي ڪارِي يا ڪاڏِي جيڪا ’اندران‘ شروع ٿي ’ٻاهر‘ سمنڊ ۾ نڪري.

● **وِيرِ آلُڙ:** يعني وير جو پوڻ يا وير جو چڙهڻ؛ وير جي پاڻي جي چڙهڻ وارو وقت ۽ عرصو. آلُڙ، يعني ويرِ جو لهڻ، وير جي پاڻيءَ جي لهڻ وارو عرصو. ’وير آلڙ‘ جو حساب چنڊ سان آهي. چنڊ اُيرڻ توڙي چنڊ لهڻ وقت آلڙ پوري ٿئي ۽ وير چڙهي.

● **جُوانڻ:** اهو وقت جڏهن اڳين وِير لهي پوري ٿئي ۽ وري ٻي وير چڙهڻ شروع ٿئي. نئين سِر وير جي پاڻي جو چڙهڻ وارو پُور جنهن ۾ مڇي مٿي چڙهي. اهو مڇيءَ جو جوانڻ آهي، يا جوانڻ وارو وقت آهي. ڪاري جي تانگهي پاڻي ۾ مينهينِ جي چَرڻ کي بہ ’جُوانڻ‘ چون.

●**جَرُ:** يعني چمڪو يا روشني. سمنڊ جي پاڻيءَ ۾ جَرُ ٿيندو ۽ اهو اونداهي ۾ ٿيندو: ائين جو پاڻيءَ ۾ جڻ روشنيءَ جا داڻا داڻا بجلي وانگر چمڪندا. پاڻيءَ ۾ جَرُ

هوندو تہ مڇيءَ جو شڪار نہ ٿيندو.

- **ساه ٻَئِي وڃڻ:** وِير جو لهي وڃڻ، سُڪَ ٻَئِي وڃڻ.
- **جُهارُ، جُئَارُ، جُوارُ:** وير جو وڏو چاڙهہ. جُهار هڪڙا ننڍا (روزاني وير جا چاڙهہ) ۽ ٻيا وڏا. مهيني ۾ ٻہ وڏا جُهار ٿين: هڪ پندرهين جو جُهار (١٥ کان ١٨ تاريخ تائين) ۽ ٻيو چنڊ جو جُهار (٢٦ کان ٢٩ تاريخ تائين). آکاڙ ۽ سانوڻ مهينن (جون- آگسٽ) ۾ ڪاڇي (ڏکڻ جي)واءُ لڳڻ سان وڏي ۾ وڏا جُهارَ ٿيندا.
- **ياگَ:** 'جُهار' جو ضد، وير جو گهٽيل چاڙهہ، لاٿ يا لاهہ. مهيني جي ٻن جُهارن جي وچ ۾ 'ٻہ' 'ياگَ' ٿيندا.
- **اوراٿو، اوڙاهي:** سمنڊ ۾ پاڻيءَ جو اوچتو وڏو چاڙهہ (وڏي خطري وارو).
- **وامَ يا وانءَ (جمع: وامُون، وانئُون):** سمنڊ جي پاڻيءَ جي اونهائيءَ جي ماپ 'وامَ' سان ٿئي. وچولي قد جو ماڻهو پنهنجيون ٻانهون ڪلهن کان ٻنهي پاسن تي سڌيون ڪري تہ ان کي عام طرح 'پُرهہ' چئبو. ڪاري جي ٻوليءَ ۾ ڪي ان کي وامَ (وانءَ) چون، پر ان کي ڪَچِي وامَ چوڻ مناسب ٿيندو. اها ديگهہ پنج فوٽ ۽ ڪي انچ ٿيندي. پَڪِي وامَ ڇهہ فوٽن تائين ٿي ويندي. ان جي ماپ ائين جو وچولي قد جو ماڻهو سڌو ٿي بيهي ۽ پنهنجي سڄي ٻانهن مٿي سڌي ڪري تہ

زمين تي پير جي آڱوٺي کان وٺي مٿي هٿ جي وچين آڱر جي چوٽيءَ تائين 'پَڪي وامَ' ٿيندي.

مڇيءَ جي گهور

اڳ سنڌ جي ڪناري وارا گهاتو چاليهن ڪن ميلن تائين ٻاهر سمنڊ ۾ ويندا هئا، ۽ ڪين گهور ۾ هفتو ڪن لڳي ويندو هو. گهور معنيٰ مڇي جي شڪار لاءِ ڳولا. ڪاري جي مڇيءَ جون ڪافي جنسون "ٻاهر" سمنڊ ۾ ئي رهن ٿيون، ۽ نَرَ ۾ نشيون اچن. "نَرَ" اهي نارون يا وڏيون ڪاڏيون آهن جيڪي ٻاهران وڏي سمنڊ مان ڪناري طرف "اندر" اچن ٿيون. ڪي مڇيون پري رهن ۽ نَرَ ۾ اچن ئي ڪين: مثلا دواڻ، ڪارو پِٺون، گور ۽ دوٿر نَرَ ۾ ڪين اچن.

گهور جو وقت ڪَتي کان وٺي چاڙاءَ يعني چيٽ (آڪٽوبر - مارچ) تائين آهي. اهو اڳيون دستور هو جڏهن هوڙا ۽ پيڙا سڙهن تي هلندا هئا. ان وقت چوندا هئا تہ ٻڪ هجي تہ ٻہ هاڙَهہِ ۽ جيٺ (مئي ۽ جون) ۾ ٻاهر گهور تي نہ وڃجي. هن وقت عام طرح "ڪاليا" (هوڙا) "اندر" (ڪناري لاڳو ياڳي ۾) گهور ڪن، ۽ "گهاڙيتا" (هوڙا) انن "وامن" تي (ٻاهر) ستن انن ميلن تائين گهور ڪن.

سنڌ جي ساحل وارا گهور ڪندڙ وڏا ”گهاتُبَ“ (گهاتو) آهن. ڪين خبر آهي تہ ڪهڙي وقت ۽ ڪيئن گهور ڪجي: ڪين سال جي جدا جدا موسمن، ڏينهن ۽ رات جي وقتن، اونداهي ۽ چانڊوڪي جي تاٽن، وِير جي چڙهڻ ۽ لهڻ جي وقتن، لَهَر جي رُخن، ۽ تانگهي ۽ اونهين پاڻي ۾ وامن جي حساب سان مڇين جي جدا جدا جنسن جي گهور ڪرڻ جي ڄاڻ آهي. هڪ ڀيري اسان ڪوبر درياءَ مان هوڙي تي ”ٻاهر“ وڃي رهيا هئاسون جو اڌو پري ڪان لَهر ڪِلندي نظر آئي ۽ پڻ اتي هوڙا نظر آيا. اسان جي سونهين ساٿي چيو تہ اهي هوڙا جتي لهر ڪِلي پئي اُتي ”سُوئو“ مڇيءَ جو شڪار تا ڪن. هن وقت هوڙن وارا اٺن وامن تائين گهور ڪن ٿا: يعني جيستائين سمنڊ جو پاڻي اٺ وامون يا وانئون آهي، يعني پنجاه فوٽ ڪن اُونهون آهي، ايستائين وڃن ٿا.

رَڇَ، ڀَنَ، گهاوا

مٺي جي مڇي مارڻ لاءِ چارَ آهن، جيتوڻيڪ رَڇَ بہ چون: ڪاري جي مڇي مارڻ لاءِ رَڇَ، ڀَنَ يا گهاوا آهن جن جا، وڏي ۽ ننڍي مڇيءَ جي لحاظ سان، وڏي ۽ ننڍي پاڻي جي لحاظ سان، ۽ پڻ ڪنڌي ڪناري يا ٻيڙي لڳ يا پري جي لحاظ سان، جدا جدا قسم ۽ نالا آهن. گهائو ۽ ڀن ساڳي ڳالهہ آهي. ڀَنُ مدراسي سُٽ مان

ناهين. اگ گهاوا ۽ پن سوٽي يا سٽيءَ جا هئا: پوءِ ريشم (پلاسٽڪ) آيو: ۽ هاڻي "مکڻ ريشم" جا آهن جيڪو پڻ پلاسٽڪ آهي. گهائي ۾ هيٺان ڳوٽريون آهِن. پَنُ وِير جي چڙهڻ وقت ٻڌندا.

ڪَرڙي ۽ ڪَڏي مان رنگ ناهيندا ۽ رڇ رڱيندا. ڪَرَڙِي هڪ نهايت سائوسهڻو ڪاري پاڻيءَ جو وڻ آهي جنهن جي کلن ۽ ڪانڙين مان ڳاڙهو رنگ نڪري. ڪَڏي هڪ ڏگهڙو اڇو ڪوڏ آهي جيڪو هيٺ تري وارن پٿرن کي چنبڙي وڏو ٿئي. ان جو اڇو رنگ تڏو آهي ۽ رڇ کي ساڙي ڪونہ. "ران" رڇ جي مٿين ڏوري آهي: گهٽيون تہ "رانيون" چئبيون.

ڪاري ۾ مڇي جي شڪار لاءِ هيٺيان رڇ ۽ پن استعمال ٿين.

پاڪي. وڏي پاڻي ۾ وڏن منگرن لاءِ، اکو ٻہ فوٽ.

ريبيو. وڏي پاڻي ۾ وڏي مڇيءَ لاءِ. اک مُنو فوٽ. ڪَرنا، دَوانَ، گور، سُوئو، آلَ وغيره وڏي مڇي مارڻ لاءِ ريبيو استعمال ٿئي.

ريبيُون. وچولي مڇي جهڙوڪ پِٿُون، سِيئرِي، ڏانني ۽ دوٿر لاءِ.

وائِرو. "ٻاهر"وڏي سمنڊ ۾ سنهي مڇي لاءِ واري آٽيندا، پوءِ جيڪا اندر آئي سان وري ڪانہ نڪرندي.

ڪَتَرو. هي بہ سنهي مڇي لاءِ "ٻاهر" سمنڊ جو چار

آهي. ڪَترو مڇيءَ جي چوڏاري واري چڏيندا، تہ هر سنهي مڇي، ڪڏِي ۽ سانا وغيره ميڙي ٻاهر ڪڍندو.
ٻَرڪَ. اک هڪَ فوٽ، ٻاهر سمنڊ ۾ وڏي مڇي لاءِ پوکيندا.
جُهڳا. سنهي سُٽ جو، ڊيگهہ ست اٺ فوٽ ڪن، هينان سيهي جون ڳوڙهيون.
گُجو. سانن لاءِ
ٺڪِڙي. سنهون ڄار، اک جوگهيرو هڪ انچ يا ٿورو ننڍو. هن ۾ سانا بہ جهلجن.
پکِيون. ڊوري جو رڇ آهي.
چاري. جيڪا مٿان اُڇلي وجهجي.

رَڇُ پوکڻ

پَنُ وجهڻ يا رَڇُ وجهڻ عام اصطلاح آهن، پر "رڇ پوکڻ" خاص اصطلاح آهي. معنيٰ ساڳي آهي، يعني مڇي مارڻ لاءِ پاڻيءَ ۾ رڇ وجهڻ. پر "ٻاهر" وڏي سمنڊ ۾ رڇ وجهڻ کي گهاتو "رڇ پوکڻ" چوندا.

ڪراچي جا گهوربندڙ ۽ گهاتو رڇ پوکڻ ۾ ماهر آهن. "اندران" (ڪناري واري پاسي کان) نڪري "ٻاهر" وڃي رڇ پوکيندا ۽ رڇ پوکي موٽي ڪاڏي ۾ ايندا. ڪاڏي، سمنڊ جي تري ۾ قدرتي ڊگهي ڪوٽيل ڪَسِي يا کَاهي آهي جيڪا "اندران" نڪري "ٻاهر"

سمنڊ ۾ وڃڻ لاءِ هوڙن ۽ جهازن جي واٽ جو ڪم ڏئي ٿي، ڳهاتو اندازا انهن واهن جي ساموڊي اونهائي واري پاڻي تائين وڃي رڇ پوکيندا: هڪ ڏينهن صبوح جو رڇ پوکيندا ۽ انهن پهرن ڪان پوءِ ٻئي ڏينهن صبوح جو وڃي ڪڍندا. چوندا تہ فلاڻا ڳهاتو ”پوڪ وڃي آيا“، يعني پوکيل رڇ مان مڇي ڪڍي آيا. اهو سنڌ جي ڳهاتوئن جو ڪمال آهي جو بنا ڪنهن قطب نما يا ٻِي ڪنهن ڪَلَ جي، ٻئي ڏينهن وڃي ٿا پنهنجن پوکيل رَڇن کي بنا ڪنهن مونجهاري جي ڳولي لهن. اهو هڪ وڏو تجرباتي علم آهي جنهن جو مدار هيٺين نشانين ۽ اهڃاڻن تي آهي:

١. ڪناري وارو ڪونشان مقرر ڪري، ان جي سڌ تي ٻاهر ويندا. مثلا ”ڳنڊُو پَهاڙ“ ۽ ان جي سامهون ٿي ”بوربون“ (ٽڪريون) نشان طور نظر ۾ رکندا.
٢. سج جي رخ ۽ چاڙهہ کي خيال ۾ رکندا.
٣. پاڻي جو عُمَق جانچيندا تہ ڪيتريون وامون آهي: يعني تہ ڪيترين وامن واري پاڻيءَ ۾ رڇ پوکيو ويو آهي.
۴. ٻُڙدَ سان هيٺ تَري جي مٽي جانچي مٽيءَ جو رنگ ۽ نمونو خيال ۾ رکنداَ.
٥. لَهَر ۽ واءَ جو رخ خيال ۾ رکندا.
٦. جتي رڇ پوکيندا اُتي جي پاڻي جو رنگ خيال ۾ رکندا.

پاڱو ٻيو
سمنڊ جا جاندار
مڇيءَ کان الڳ جاندار

سمنڊ جي کاري پاڻيءَ ۾ ڪيئي جاندار رهن ٿا جن مان مڇي، مَنگرَ، ۽ ڪيچون وڏيڪ ڇاتل سڃاتل آهن. سمنڊ جي جاندارن مان مڇي هيٺ اونهين پاڻيءَ ۾ توڙي مٿي تانگهي پاڻي ۾ جتي ڪِٿي موجود اهي. ٻيا ڪيترائي اهڙا جاندار آهن جيڪي سمنڊ جي تري ۾ رهن يا هيٺ سمنڊ ۾ جتي پٿر تڪَر آهن اتي رهن. کاري جي ٻوليءَ ۾ انهن پٿر تڪرن کي 'مارِي' يا 'ماربون' سڏجي. هيٺ رهندڙ جاندارن مان مَنگر ۽ ڪَيچون وڏا شاهي جاندار آهن: باقي ٻيا ننڍا آهن جيڪي ماري ۾ رهن يا مٿي ترن يا تري ۾ ٿُرن سُرن. انهن ۾ ڪيِڪَٽ سانوَ، ڪُوڪو، ٻَچانگو، مَيو، گُر، ڪڏو، ڊوبار، سپ، پيِتو، سيِتلاڙو، سپ وغيرهٔ اچي وڃن ٿا. مڇين سان لاڳو جاندارن جو بيان اڳتي ايندو، باقي ٻيا جاندار جيڪي مڇين منگرن سان گڏ رڇن ۾ لڳن (ڦاسن) ٿا. تن جي سڃاڻپ مختصر طور تي ڪرائجي ٿي.

• ڪُوڪو يا ڪيڪڙو (crab). هڪ جدا جنس آهي، جنهن کي عام ٻوليءَ ۾ ڪُوڪئيو، ڪوڪَئُون يا ڳُئڪِئُون بہ چون. هن جا ٽي قسم آهن: هڪ ’سوڍو جيڪو نَرُ آهي ۽ جنهن جو پيٽ سوڙهو سَنهون ٿئي؛ ٻي ’پٽَر‘ جيڪا مادي آهي ۽ جنهن جو پيٽ سيلو ويڪرو ۽ ڪاري رنگ تي آهي؛ ۽ ٽيون ’ڪوَڏڙو‘ جيڪو صفا سنهون ٿئي. مادي آني ڪري ۽ ڪوڙي ۾ جهلي. ڪوڏو ۽ آڏيري بہ ننديون جنس آهن. رنگ جي لحاظ سان، ڳاڙهو ڪوڪئون، ڪَهيرو ڪُوڪَئون ۽ ڪارسرو ڪوڪئون وڏيڪ سجاتل آهن.

• پَچانگو. انگريزي ۾ اهو آڪتوپس (octopus): سڏجي. اهو هڪ جدا جنس آهي.

• لانگارو: هڪ الڳ جنس آهي جنهن جي وچئين گول جسم مان چوڌاري تاندورن مثل ليڙون لڙڪيل آهن. ان جو سڄو جسم ’جيلي‘ وانگر نرم پاڻيٺ وارو آهي. سنڌ جي ڪناري لڳ ان جا ٽي قسم سڃاتل آهن: هڪ وڏو ’جُهڙُ‘ جيڪو برف جهڙو اڇو ۽ سفيد شيشي مثل چمڪندڙ ٿئي؛ ان جي تور بہ- ٽي مڻ ٿئي. ٻيو ننڍو ڳاڙهي رنگ تي، جنهن جي تور اڌ مڻ کن ٿئي. ٽيون ننڍڙو جيڪو ”لانگاري“ سڏجي جنهن جا بہ قسم آهن: هڪ اڇي لانگاري ۽ ٻي سائي لانگاري. سائي

لانگاري جڏهن ماڻهوءَ جي جسم کي لڳي ته تيز سُور ۽ ساڙو ڪري.

• ڪَچُون، ڪچان، ڪَچَئون يا ڪَچائون. ڪَچُون سمنڊ جي جاندارن جو هڪ جدا قسم آهي، جنهن جون ڪيٽريون ئي جنسون آهن. ڪوريزل يا ڪوريسر ۽ ڪامرُ (يا ڪامُري) ڪَچُون پئي وڏي جنس وارا آهن. سنڌ جي ڪاري ۾، انن ڪان ڏهن مٽن جي تور تائين ڪَچُون جهليا ويا آهن. پر گهاتُبَن جو چوڻ آهي ته ٻاهر سمنڊ ۾ ان کان به وڏي وزن وارا پنڌرهَن مَٽا ڪَچئان آهن. سندن چوڻ مطابق مورڙي کي به ڪَچُون ڳهي ويو هو.

ڪَچانئن جا ٻيا هي قسم آهن، سَرِويل، جنهن جي پڇ ۾ زهريلو ڪندو آهي. پيو ڪاميٽ، تيون ليارو ڪچون، چوٿون پاتوڙو ڪچون جيڪو پڻ وڏو ۽ ڳرو آهي جنهن کي ٢٠ - ١٥ ماڻهو رچ مان چِڪي ڪڍن.

• ڪوڏا. انهن جا جدا جدا قسم آهن جئن ته گُرُ، مارُوڙي، ڪَنپ، ڪَڏا يا ڪِڏا (وڏا)، ۽ ڪَڏ، ڪڏو يا ڪِڏي (سنهون).

مڇي ۽ ان سان لاڳو جاندار

مٿي بيان ڪيل جاندارن کان سواءِ ڪي ٻيا جاندار جيڪي بنيادي طرح مڇيءَ جي ذات وارا آهن، ۽

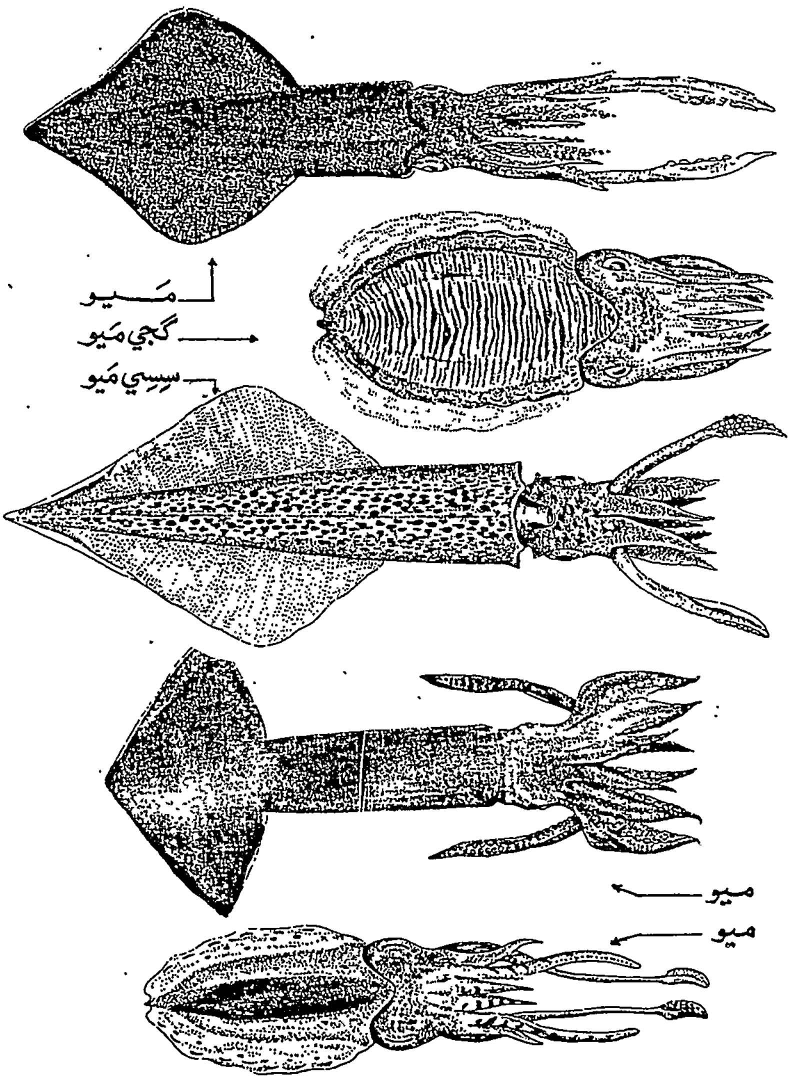
مَـيو
گجي مَيو
سِپِي مَيو
ميو
ميو

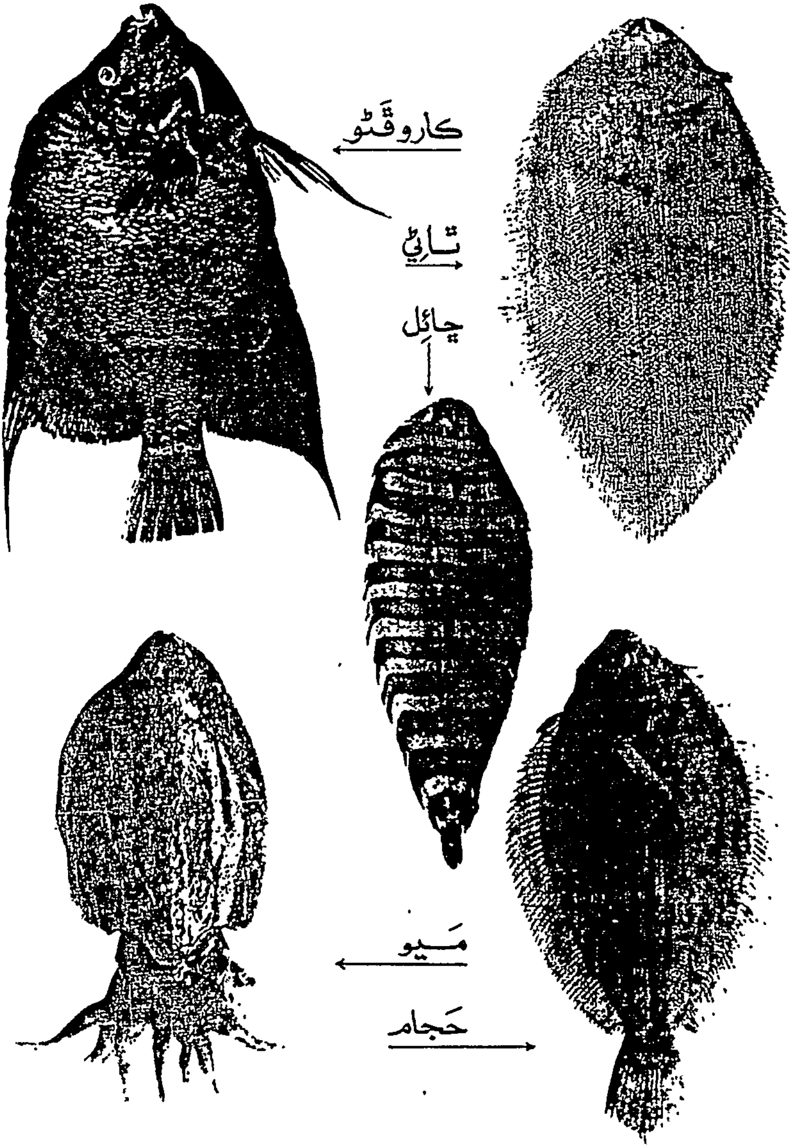
کاروڦَٽو
ٿاڙِي
چائِل
مَيو
حَجام

پڻ جيڪي گھوريندڙ گھاٽُوئن جي رَڇن گھاوَن ۾ لڳن ٿا، تن کي مَيو، پٺڻ ۽ مَنگر جي نالن سان سڏجي ٿو. چوٿون جانور پِروُن يا بُلھڻ آهي جيڪو انهن جنسن کان الڳ آهي. ڪاري جي بلھڻ ڪاري رنگ تي وڏي شاهي مَٽ جيڏي ٿئي.

مڇيءَ سان لاڳو جاندارن جي علمي سائنسي سڃاڻپ پوريءَ طرح ٿيل آهي پر اها سڃاڻپ عام طور تي معلوم ناهي. ڪاري جي گھوريندڙن وٽ سڃاڻپ لاءِ چار نالا آهن- يعني مڇي، مَيو، پٺڻ ۽ منگر- جن مان مَيو ۽ پٺڻ ٻئي مڇيءَ جي نُڪَ نسب ۾ شامل آهن. هيٺ مَيو ۽ پٺڻ جنسن تي مختصر طور روشني وجھجي ٿي. منگرن کي جدا ياڳي چوٿين هيٺ بيان ڪيو ويندو.

مِيو

• مَيو، شڪل صورت ۾ ڊگھيرو آهي ۽ وڏي ۾ وڏو ڊيگھہ ۾ پنج ڇهہ فوٽ ٿئي، ميو پُڇ جي زور تي هلي، ان جا گھٽائي قسم آهن ۽ سڀ آنا لاهين. سيپٽمبر- آڪٽوبر ۾ لڳ ڪن. سنڌ جي ڪاري ۾ بہ انهن جا درجن ڪن يا اجان بہ وڌيڪ قسم موجود آهن، جن مان ’ڳجي ميو‘ ۽ ’سسي ميو‘ سولائي سان سڃاڻي سگھجن ٿا (ڏسو فوٽو).

پِٽَڻَ (skates)

پِٽڻ شڪل ۾ ٽِڪُنڊائين گولائي تي ۽ ڏگهي پڇ سان آهن، ۽ سَجاٽڻ ۾ سَوَلا آهن. علمي سائنسي سجاٽپ طور، اهي ”ري“ (ray) جو هڪ ڪٽنب آهن. ڏيگهه چئن فوٽن تائين، پر پين سمنڊن ۾ وڏي جنس تور ۾ اڍائن مٽن تائين ٿئي. نر مادي جي خبر بت جي ڏول ۽ رنگ مان پوي. اهي ڄرون، ڪيڪڙا وغيره کائين. ڪناري ويجهو به اچن، پر وڏي پاٽي ۾ هيٺ تري ۾ جتي واري هجي اتي رهن. سنڌ لڳ، سمنڊ ۾ ٻاهر، پِٽڻ جون ڪي گهڻيون ئي جنسون آهن؛ هيٺيون ڏهه جنسون جيڪي سنڌ جي ڪنڌيءَ واريَ سمنڊ ۾ موجود آهن سي اڪثر رڇن گهاون ۾ لڳن ٿيون.

١. ڪارِج پِٽڻ، جنهن جي مٿي ۾ سڱ آهن. وڏي سمنڊ ۾ ٿئي.

٢. چِٽرو، مٿان گول گول چٽن وارا نشان اٿس.

٣. مورگو پِٽڻ

٤. گيمرُ

٥. گَادَمُ

٦. ڪَڏاڪُٽ يا ڪَڏا ڪُٽي

٧. ڪُٽي

٨. ٽِنر پڌڻ
٩. موَٽڻ يا ڳِڏڏ وجهڻو
١٠. پغو، جنهن ۾ ڪندو ڪونهي
١١. وَڇيٽو
١٢. پچر پڌڻ

بجلي وارو ’شاٽ‘ هٽندڙ پٽڻ

پِٽڻ جي هن جنس جو نالو ’موٽڻ‘ آهي پر ڳِڏَ- وجهڻو به سڏجي، جو بجلي جي شاٽ لڳڻ سان جڻ ڳڏڙي پئجيٰ وجي ٿي. موٽڻ جي نڪ ۾ بجلي آهي، ۽ جي اتي هٿ لڳو ته بجلي وارو ’ڪرينٽ شاٽ‘ لڳي ويندو. موٽڻ جو رنگ ڪارو، ڊيگهه هڪ فوٽ، ۽ تور ۾ به ڪلو ڪن ٿئي؛ ڪائجي ڪونه، باقي گند ۾ گذجي.

پاڳو ٽيون

ڪاري جي مڇي

مڇيءَ جو ڪاڌو

مِٺي جي مڇي وانگر، ڪاري جي مڇي بہ هڪ چيلري (چلرن واري) ۽ ٻي ليئِي (ٻنان چلرن جي). ليئي جي پيٽ ۾، چيلري کائڻ ۾ وڏيڪ سُٺي. مٺي جي مڇي وانگر هڪڙيون مڇيون گاھ، مِٽي، سِنيار کائين، ۽ ٻيون ننڍين مڇين ۽ ٻين جاندارن کي کائين. جيڪي گاھ ۽ مٽي کائين سي 'اندر' رهن، يعني ڪناري کي ويجهو رهن؛ جيڪي مڇي ۽ ماس کائين سي اڪثر 'ٻاهر' رهن. ڪاري جون گاھ کائڻ واريون جنسون کائڻ ۾ وڏيڪ لذيذ آهن. پر جيڪي مڇي کائين ٽيون تن مان بہ ڪي لذيذ آهن، جهڙوڪ ڪَڳو، ڊانگري ۽ گورَ.

پلو، پِٿون، ڦاڙَ، چوڏِي، موري، مُنڊي، ڪُوئِين، ڦاٽِي، چيلَ ۽ ڦرا اهي سڀ گپ، رائِي (مِٽي)، گُب يا گاھ کائين؛ يا وڻ، ڪاٺ ۽ ڪِڏِي جي ليءَ چٽين. جتي ريل هوندي، يعني ڪناري لڳ ڪچي گپ هوندي، اتي ڏسبو تہ مڇين جي مُنهَن جا نشان لڳا پيا هوندا جو اُتي

گپ چٽيائون. سانن جي جنسن مان ڪَلري، جَئيرو، ٿائيگرُ ۽ ڪِڏِي مِٽي کائين. پلو، چوڏي، ڦاڙ اڪثر گپ چٽين. پلو گاهہ جي ڦُلي بہ چٽي ۽ رائِي (گپ واري سنهڙي مٽي) بہ کائي. ڪُوئِين يا ڪُئِين گاهہ کائي. پٽون اڪثر لانگاري جي ليءَ چَٽي.

آنا ۽ ٻچا

مڇي سيڪا آنا ڪندي، ڪاري جي مڇي چاڙاء يعني چيٽ (مئي) مهيني ۾ آنا چڱندي ۽ ٻچا ڪري. ڪاري جي مڇي ۾ نر مادي کين ٽا سڃاڻن، ۽ پڻ نر ۽ مادي لڳ ڪندي ڪين ڏسجن. جيڪي مڇيون ڪاري مان مٽي مني ۾ چڙهن ٿيون سي آنِي مِني ۾ پَريندين پر ٻچا ڪاري ۾ ڪنديون.

ڪاري جي مڇيءَ جون ڪي خاص جنسون

ڪاري جي مڇيءَ جي هر جنس پنهنجي ليکي الڳ آهي، پر هن ٻن خاص جنسن جو ذڪر ڪنداسون: سانا يا هَڪَم ۽ ڪڳي مڇي يا ڪڳا.

سانا يا هَڪَمَ

عام طرح جهينگا سڏجن. ڪاري وارا چوندا تہ سانو درياء جو گَذرُ آهي، يعني سمنڊ جو ڪيئون آهي:

يا چوندا تہ درياء جو مکڙ آهي. ڪاري جي سانن جا ڪيترائي قسم آهن جن مانِ هيٺيان وڏيڪ سجاتل آهن.

• ڪڪَرَ يا ڪِيڪَٽ سانو. وڏي ۾ وڏي جنس آهي؛ هن کي 'مُڇن وارو سانو' بہ چون. ڊيگهہ ۾ ٻن فوٽن تائين ۽ تور ۾ چلر ڪان سواءِ بہ گوشت ڏيڍ ڪلو. 'ماري، ۾ رهي، يعني سمنڊ ۾ هيٺ ٺَڪرين پٿرن واري پيٽي ۾ رهي ۽ ڪڏهن ڪڏهن جهلجي. انگريزي ۾ هن جو نالو 'لابسٽَر' مشهور آهي. هن جي مُڇن جي وارن مان هار ٺاهي 'چتي جي بيماري' جي علاج طور پائين.

• پَٽاس يا پَٽاڙِي. پٽاپٽي سانو جيڪو ٻئي نمبر ۾ وڏو سانو آهي؛ هڪ هيٺين ڪارن پَٽن سان ڊيگهہ مُني فوٽ تائين، ۽ تور ۾ اڌ ڪلو؛ پيو ننڍو ڪارن اڇڙن ٽڪڙن سان.

• چَئيرو، چائرو، چَهرو. هي بہ وڏو سانو آهي. ڊيگهہ ڇهہ انچ، ڳاڙهو لال رنگ، تور پنجاه گرام. ٻين ڪان وڏيڪ لذيذ ۽ مهانگو. هن وقت هن جو هڪ ڪلو گوشت ٽن سوَن رپين تائين وڪامي ٿو.

• ڪَلري. ننڍو سانو، ڊيگهہ چار انچ ڪن. رنگ ۾ ڳاڙهو پر چَئيري ڪان گهٽ ڳاڙهو. ڪن وٽ نالو 'ڪلري ڳڊاٽي'

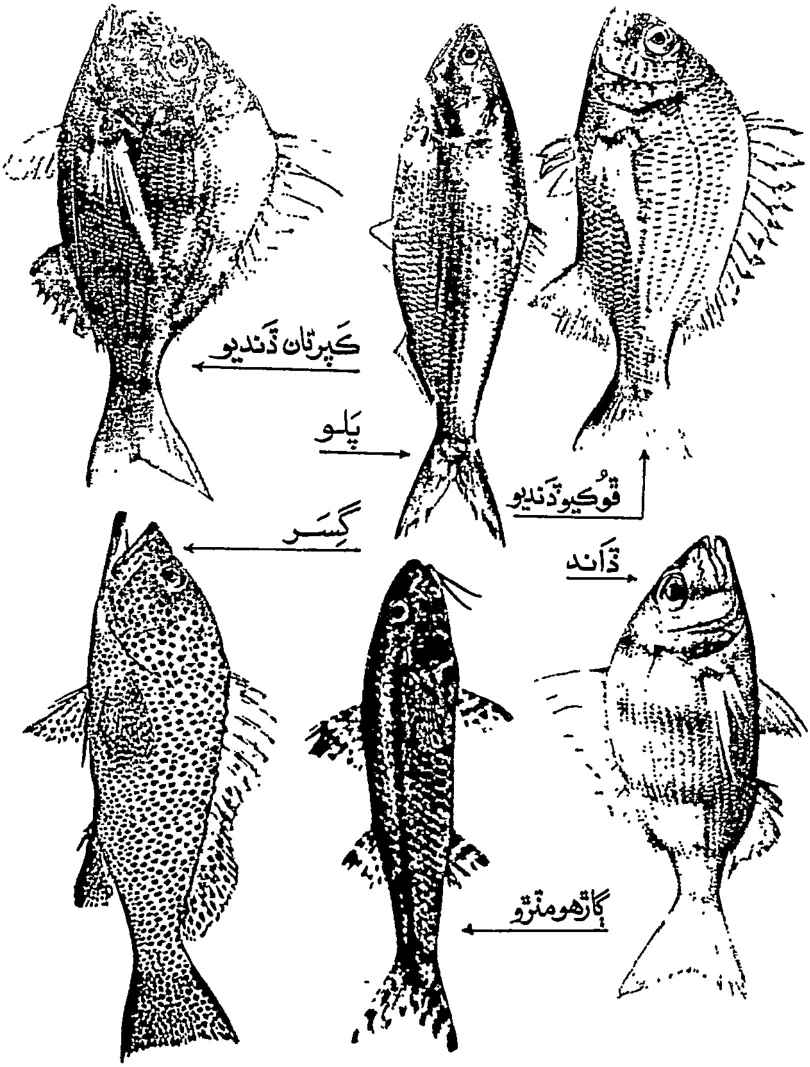
ڪَپرٽان ڏَنديو
پَلو
قُوڪيو ڏَنديو
گِسَر
ڏَاند
ڳاڙهو مٽرو

• ماڏڙ چٽيرو. چِٽيري ڪان ننڍو. تور پنج تولا.
• گهوڙيل، گهوڙيلو. ڦڪاڻ تي اڇن ڪارن چٽن سان، ڊيگهہ ٽي انچ ۽ وزن پنج تولا.
• ٽائيگرَ
• اڇڙو.
• ڪِڏِي. ننڍڙو سانو، ڊيگهہ سوا انچ، رنگ ڪاراڻ تي مائل سائو.
• ڪُسُ: سيني ۾ ننڍڙو. ٻہ قسم: هڪ ٽلهو ۽ ٻيو سنهون. پيٽ تي هيڊاڻ آني وانگر.
* • ڪارو.
ننڍڙا سانا سڪايا وڃن ٿا ۽ ڪچ يا گند ۾ گڏجن ٿا. سانن جي 'ڀُڏي' (ڪل) ڪارخانن ۾ ڪم اچي.

ڪبڱي مڇي

ڪبڱي مڇي گول آنا لاهيندي، باقي ٻي مڇي سڀ آني ڪندي. ڪبڱي، ڊانگري، ۽ گولي آني ڪٽي وات ۾ ڪن. جڏهن ٻچا ڦٽندا تہ وات مان ڪڍي ڇڏينديون، مادي ڪبڱي آنا لاهيندي ويندي ۽ نر پويان وات ۾ آنا جهٽيندو ويندو ۽ وات ۾ جهليندو؛ پاڻ سُڪي ڪندا ٿي ويندو پر ڪائيندو ڪونہ؛ جڏهن ٻچا ڦٽندا تڏهن وات

ڪولي ٻچا ڪڍي چڙهندو.
ڪاري جا ڪڳا سڀ ڪڳي مڇي جي ذات ۾ شامل آهن.
سنڌ جي ڪناري لڳ ڪڳي مڇيءَ جون هيٺيون جنسون مجود آهن.

- ڪُنُ. وڏو ڪڳو جيڪو ڪائنٽ ۾ سنو
- چولڪيار ڪڳو
- شُوڪيار
- ڪارو ڪڳو وڏو
- سُرمائي ڪڳو
- رنجي ڪڳو. جنهن جو منهن سنهو
- ڪارائي ڪڳو. ڊيگهہ ٻہ فوٽ، تور ٻہ ڪلو. آني وات ۾ جهلي
- ڳويار ڪڳو
- نورُ ڪڳو
- ڳاڙهو ڪڳو
- ڳاڙهي ڪڳي
- گِرَم ڪڳي
- چڳَ ڪَڳي
- ڊُنگڙيو. ڊيگهہ اڍائي انچ

ڪاري جون مڇيون جيڪي مٺي مني درياء ۾ چڙهن

ڪاري جي مڇيءَ جي هر جنس مٺي پاڻي ۾ رهي سگهي ٿي، پر مٺي واري هر جنس ڪاري ۾ مري ويندي. مٺي جي مڇي ڪاري ۾ پئي ته پهريائين اکيون ويندس ۽ پوءِ آخر مرندي. ڪاري جون جنسون جيڪي سنڌو درياءَ (يا ٻنهوار ۽ شڪور ڏندين) مان مٺي چڙهن ٿيون تن ۾ پلو، ڏانگري، ڏنديو، ڦاڙ، سيئَر، دوتر، ڇوڏي، ڪڳو، ڳڳي، ۽ ڪلري سانو شامل آهن. پلو، درياءَ لهڻ کان اڳ گهٽو ڪري سمنڊ ۾ نڪري ويندو ۽ ڪي ٿورا داٽا پوئتي رهجي ويندا. ڏانگري، ڦاڙ، سيئَر ۽ ڇوڏي چڙهن ٿيون ته گهٽيون پوئتي مٺي ۾ رهجي به وڃن ٿيون. ڏانگري گهٽو ڪري جڏهن ننڍي هوندي آهي تڏهن مٺي مني ۾ چڙهي ۽ وڏي اڪثر سمنڊ ۾ ئي رهي؛ يعني ورلي ڪا وڏي ڏانگري مٺي مني ۾ چڙهي. شاهبندر (١٢ – نومبر ١٩٩٢ع) ۾ تصديق سان چيائون ته هيٺيون مڇيون ڪاري مان مٺي چڙهن ٿيون: پلو، ڦاڙ، ڏانگري، گولي، لوجري، ڇوڏي، رنگڻ، ڪڳو، سانو، چاه، بونڦاڙ ۽ پلئي. جنگي سر جي ميربحرن چيو ته ڪلري سانو ۽ مور منگرو به مٺي مني ۾ چڙهن ٿا ۽ جي پوئتي مني ۾

رهجي ويندا تہ ڪين مرندا.

نندڙيون مڇيون

نندڙيون مڇيون اهي ٿيون چئجن جيڪي پنهنجي جنس ۾ ئي ننڍيون آهن؛ انهن جو قد هميشہ ايتروئي رهندو. ننڍين مڇين جي ڊيگهہ سوا انچ کان ڇهہ انچن تائين آهي. هيٺيون جنسون ننڍين مڇين ۾ شامل آهن.

چوڙي. ڊيگهہ ڇهہ انچ، تازي تربل کائڻ ۾ نهايت لذيذ.

بُونبلو. ڊيگهہ ڇهہ انچ، سُڪل کائڻ ۾ سُٺي. هڪ داٽو ڏيڍ روپئي کان ٻن روپين تائين ٿو وڪامي.

لُوڙ. ڊيگهہ چار انچ، کائڻ ۾ سُٺي، خاص طرح سياري ۾.

جِئيري. ڇهہ انچ، لُوڙ جي ذات ۾ شامل.

ڪِچَڪ. ٽي انچ، لُوڙ جي ذات ۾ شامل.

پاسِر. ڊيگهہ چار انچ، لُوڙ جي ذات ۾ شامل.

چُنَهبر. چار انچ، لُوڙ جي ذات ۾ شامل.

ڪارڪ. ڊيگهہ چار انچ

پِچاڙِي. ڊيگهہ ٽي انچ، سُڪل کائڻ ۾ سني.

چاڳُو. ٽي انچ، لُوئَر جي ذات ۾ شامل.

مِٺُو، مِٺُوڙو. ڊيگهہ ڏيڍ انچ، ڪائڻ ۾ سٺي.

موڙي. چار انچ، ڪاجي ٽي.

ڳهگرو. ڊيگهہ چار انچ، مٿان پَٽا پَٽا ٽِين

بورو. ڊيگهہ پنج انچ،

بَڪو. ڊيگهہ چار انچ

بَنبوڙ. ڊيگهہ پنج انچ

ڪانڊيري. ڊيگهہ ڏيڍ انچ

ڦَڙا. ڊيگهہ اڍائي انچ

ڪاراڙِي. ڊيگهہ ٽي انچ

خاسو. ڊيگهہ ڏيڍ انچ

چَٽُوڻُ. چوڏيءَ جو ٻچو، ڊيگهہ ڏيڍ انچ.

وڏيون مڇيون

اهي مڇيون جن جو شڪار ٿئي ٿو، جهلجن ٿيون ۽ شوق سان کائجن ٿيون، تن ۾ هڪڙيون جنسون وڏيون ٻيون ننڍيون. هيٺيون مڇيون وڏين جنسن ۾ شامل آهن.

- ڀانگري. ڊيگهہ پنج فوٽ، تور ڏيڍ مڻ
- گور. ڊيگهہ ڇهہ فوٽ، تور هڪ مڻ

- سُوئو. ڊيگهه چار فوٽ، تور هڪ مڻ
- رِنگڻ. ڊيگهه پنج فوٽ، تور مُنو مڻ
- آل. ڊيگهه چار فوٽ، تور اڌ مڻ
- ڏانئي. ڊيگهه چار فوٽ، تورُ ۱۲ ڪِلو
- پلو. ٻاهر سمنڊ جو. ڊيگهه اڍائي فوٽ، تور اَٺ ڪلو
- ڏَواڻ. ڊيگهه ٻه فوٽ، تور پنج ڪلو

انهن کان سواءِ ڪَرنا ۽ ٻيون وڏيون مڇيون به شامل آهن.

ڪائڻ ۾ لذيذ مڇيون

ڪاري جي مڇيءَ جون ڪي جنسون ڪائڻ ۾ ٻين کان وڌيڪ لذيذ آهن. پر هر جنس موسم مطابق ڪائڻ ۾ وڌيڪ لذيذ ٿئي جو ان موسم ۾ ان جنس تي وڌيڪ وهه چڙهي ٿي. هڪڙيون مڇيون سياري ۾ مچن، ۽ ٻيون تڏنن جڏهن آنن ڇڏڻ تي ورن. مثلا ڍانگرِي ۽ پٿُون سياري ۾ ڪائڻ ۾ وڌيڪ لذيذ ٿين: سِيئَرَ ۽ گورَ بهارَ ۾ وڌيڪ لذيذ ٿين.

ڪاري جو پلو به لذيذ جنسن ۾ شامل آهي. سيپٽمبر ۱۹۹۳ع ۾ پڇا تي معلوم ٿيو ته ڪاري جي مڇي جون لذيذ جنسون اڍاي سؤ رپيا في ڪِلو تائين وڪامي رهيون هيون. هڪ ڄاڻو (محمد حسين ڪڇي)

چيو تہ ’سائين! مون ڪان ٻڌ تہ توڪي لذيذ جنسون نمبر وار ڪري ٻڌايان: پهريون نمبر پلو، ٻيو نمبر گور (سُرمائي)، ٽيون نمبر پٿون، چوٿون نمبر دوٿر، پنجون نمبر ڏانڊ، ۽ ڇهون نمبر ’گِپَرَ‘. اهڙيءَ طرح هر هڪ جي پنهنجي پنهنجي پسند آهي، پر انهيءَ ۾ ڪو شڪ ڪونهي تہ لذت جو مدار هر جنس جي مڇڻ ۽ موسم تي آهي. جنگي سَر جي ڪچهري (١٧- مارچ ١٩٩٥ع) ۾ چيائون تہ سُرمائي، ڏانڊِي، سُوئو، پاپليٽ، ڏانگري ۽ دوٿر وڏيڪ لذيذ آهن. ڪيٽي بندر جي ڪچهري (١٨ مارچ ١٩٩٥ع) ۾ هيٺيون مڇيون وڏيڪ لذيذ ڪري ڳڻيائون: پَلو، ڏانگري، گور، آل، ڇوڏي، پاپليٽ، گِرم (ڪڳن جي جنس ۾ پهرين نمبر). سِيئَرِ، ڏانڊي، ۽ دوٿر. شاهبندر وارن جي چونڊ موجب ڪائڻ ۾ نمبر وار لذيذ مڇيون: پلو، پٿون، ڦاڙ، گولي، ڪوڪر، سِيئَر، ڏانگري، آل، دواڻ ۽ ڦاٽي. ڪاري وارا ڪي سٺيون مڇيون سڪائي رکن، ۽ آئي مهمان يا ٻي ضرورت وقت رڌين پچائين.

ڏرڪندڙ (آواز ڪندڙ) مڇيون

ڪاري جون ڪي مڇيون آواز ڪن ٿيون، ۽ چئبو تہ ڳالهائين ٿيون. گهاتو چوندا تہ ’مڇي ڳالهائي‘ ٿي يا مڇي ’ڏِرڪي‘ ٿي. ڳالهائيندڙ جنسون پاڻي ۾ گهڻو

هيٺ هونديون تہ بہ گھاتو انهن جو آواز ٻڌندا ۽ انهن کي سڃاڻندا. سمنڊ جي اونهي پاڻي جي ماپ ’وامر‘ سان ٿئي. ڪاري جي مڇيءَ جون ڪي ڪي جنسون جهرڪ ڦوٽرائي سيئر، سُوئو، دوٿر، سُيري، گولي، رنگڻ ۽ ٻورو ٽيهہ پنجٽيهہ وامر هيٺ هونديون تہ بہ انهن جو آواز ٻڌڻ ۾ ايندو، ڪن جو چوڻ تہ سامونڊي مٿين سطح واري فاصلي ۾ ڏهن ميلن تي ڪا مڇيءَ جي جنس ڳالهائيندي تہ بہ گهاتو ان جي طرف، جاءِ توڙي مڇي جي گهٽائي يا ٿورائي جي خبر ڏيندا. يونس آباد ۽ ابراهيم حيدري ۾ جاٽو گهاتوئن ان جي تصديق ڪئي. چيائون تہ جڏهن رات ۽ ڏينهن هڪ جيترا ٿين ٿا (مارچ، ۽ سپٽمبر ۾) تڏهن سُوئو مڇي ڳالهائي ٿي. سُيري، ’سيارو واءُ‘ پوڻ سان ڳالهائيندي، ۽ پڻ ’وانڪا‘ تارو ايرندو تہ ڳالهائيندي: اها ١٥ کان ٤٠ وامون هيٺ ڳالهائي، پلو، ڪارو پٽون، سُوئو، رنگڻ، ڦوٽرائي سيئر، گولي ۽ دوٿر بہ ڊرڪن ٿيون. سانو بہ ڊرڪندو؛ اهو هيٺن جو پُڇ هلائيندو تہ ٺَڪ ٺَڪ جو آواز ٿيندو. ناهري (ڊسمبر) ۾ تاري اُيرڻ کان اڳ رڃ پوڪي ڇڏيندا تہ مڇي اچي ڦيهي رهندي. پوءِ پٿر اُڇلائيندا تہ اُن آواز تي مڇي بہ ڳالهائيندي (ڊرڪندي) ۽ گهاتن کي مڇي جي خبر پئجي ويندي.

مڇي جيڪا سگريٽ پيئي

هن جو نالو ’گوڪ‘ يا ’تورو‘ آهي. گوڪ کي هڪ هڪ ڪنڊو پاسن کان آهي، ۽ ٽيون ڪنڊو مٿان. سِڏو ڪري رکبس ۽ سگريٽ دکائي وات ۾ وجهبس تہ پئي پيئندي ۽ بي ختم ڪري ڇڏيندي.

مڇي جيڪا اڏامي ٿي

ننڍي مڇي جِري، تور اڌ ڪلو، پنهنجن ڪنيرن جي زور تي اڏامي ٿي، ۽ پنجاه سِٽ فوٽن تائين ان جي اُڏام عام اهي.

مڇي جيڪا بلب ٻاري ٿي

ڪڏي جي گهاٽُئن ڇيو تہ هي مڇي هيٺ سمنڊ جي تري ۾ رهي، ۽ هلندي تہ ڇڻ بجليءَ وارو بلب ٻاري روشني ڪري هلندي. سانن جو چار جيڪو هيٺ تري تائين وڃي ٿو، ان ۾ ڦاسي ٿي.

ڪاري جي مڇيءَ جو ملهہ ۽ مستقبل

ٻي هرشيءِ وانگر، مني توڙي ڪاري جي مڇي جيئن پوءِ تيئن مهانگي ٿيندي وڃي، هڪ پلو هن وقت ڏيڊ سئو ڪان ٻن سون روپين تائين مشڪل ملي ٿو. ١٢- نومبر ١٩٩٢ع تي شاهبندر ۾، جتي روزانو سمنڊ مان تازي مڇي اچي ٿي، پِٿُون في ڪلو ڏيڊ سئو

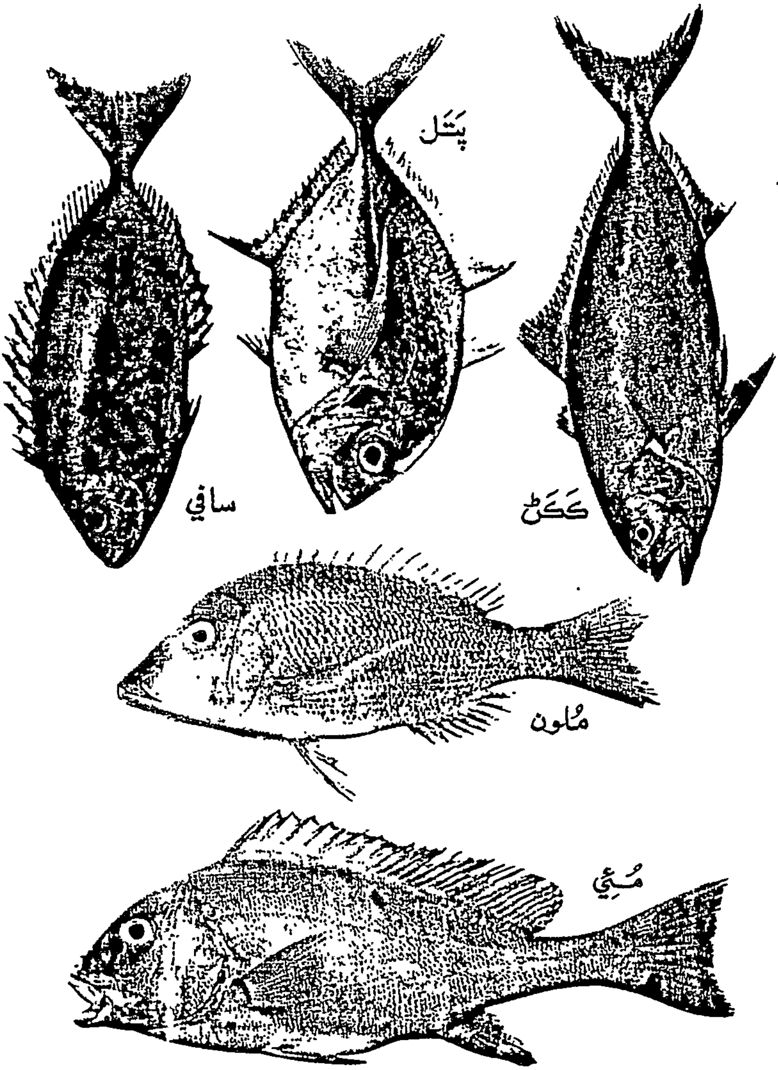
پَتَل
سافي
ڪَڪَڻ
مُلون
مُئِي

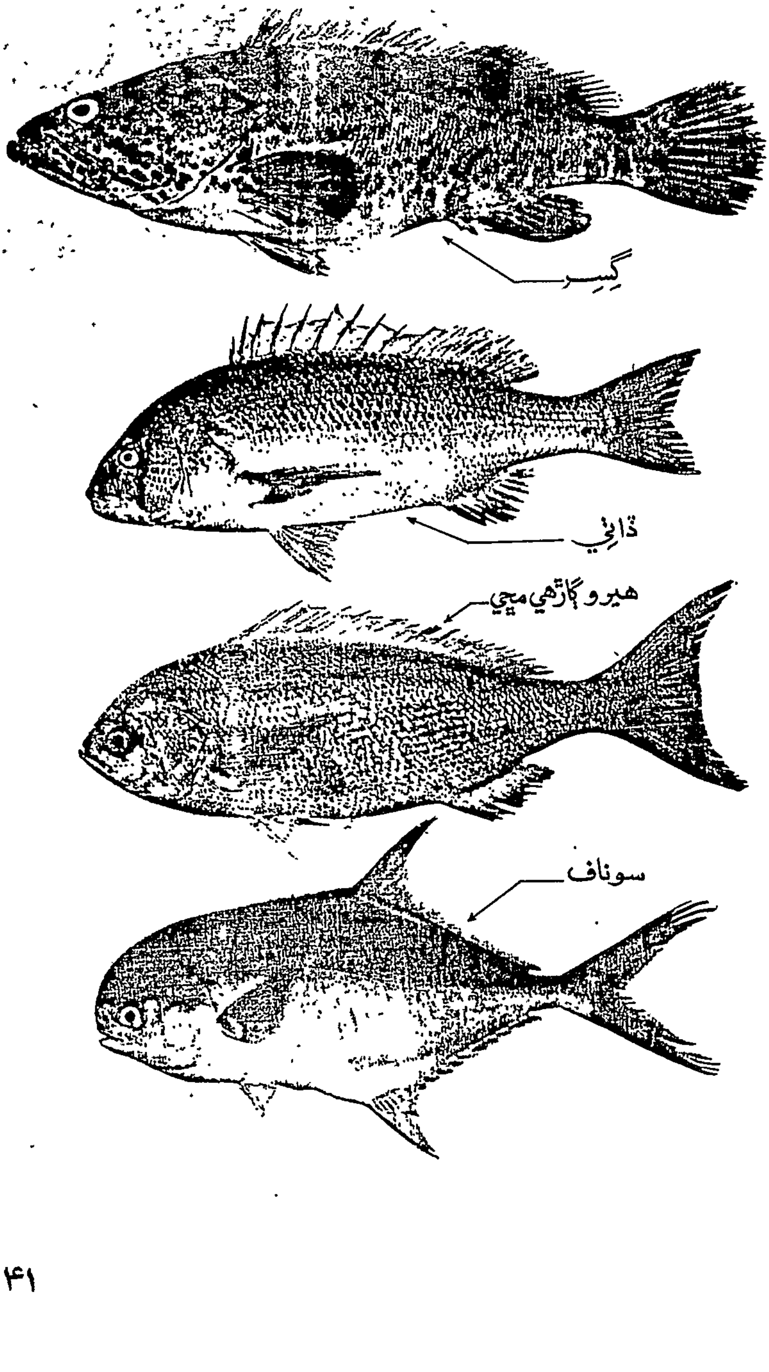
گِسِر
ڏائِي
هيرو ڳاڙهي مڇي
سوناف

روپيا هو، ۽ ڍانگري، ڦاڙ في ڪلو پنجاه روپيا. هن وقت ۱۹۹۵ع ۾ پٿون ٻہ سئو روپيا ڪلو ڪي وڃي لڳو آهي.

اڳ سنڌ جي ڪاري ۾ مڇي گهڻي هئي ۽ هاڻي گهٽو گهٽجي وئي آهي. پاڪستان ٺهڻ کان پوءِ کن ٻاهرين ملڪن وارا سنڌ جي سامهون عربي سمنڊ ۾ اچي مڇي مارڻ لڳا آهن. يونس آباد ۾ محمد يونس ٻڌايو تہ: سنڌ جي سامهون ٻاهر سمنڊ ۾ اڳ ڪارو پٿون ايترو هو جو هڪ ڏينهن ۾ چوراسي هزار جو شڪار ٿيو.

سنڌ لڳ ڪاري جي مڇي جو مستبقل روشن نظر نٿو اچي جنهن جا ڪي سبب هي آهن:

۱. ٻاهرين ملڪن جي مڇي مارينڌڙن جي سنڌ جي سامهون عربي سمنڊ ۾ سرجنڌڙ مڇي تي مار آهي. اڳ پيڙا سڙهن وارا هئا، هاڻي مشين وارا جهاز نون طريقن سان مڇي گهٽي ۾ گهٽي مڇي مارين ٿا.

۲. سنڌوندي جي پاڻيءَ جو سمنڊ م چوڙ گهٽجڻ. درياءَ جو منو پاڻي سمنڊ ۾ پوي ٿو تہ مڇيءَ کي وڌائي ٿو: پاڻي جو مقدار گهٽو هوبدو تہ ڊگهي وقت تائين سمنڊ ۾ چوڙ ڪندو ۽ مڇي ۾ واڌ ٿيندي. سنڌو درياء تي براج اڏيا ويا آهن جنهن ڪري فقط سانوڻي

(جولاءِ- آگسٽ) ۾ ئي درياءَ جو پاڻي چڱي مقدار ۾ سمنڊ ۾ ڇڙي ٿو. سياري ۾ ته پاڻ سمنڊ جو پاڻي درياء جي ڪاڏي ۾ چڙهي اچي ٿو. درياء جي پاڻيءَ جي گهٽجڻ جو سڀ کان وڏو اثر پلي ۽ ساني يا جهينگي جي پيدائش تي پيو آهي، پر ٻيون جنسون به متاثر ٿيون آهن.

٣. سنڌ جا پنهنجا گهوربندڙ ماريندڙ، سنڌونديءَ جي ڇوڙ وارن ڦاٽن جي مُنهن تي اچي رچ هڻن ٿا جنهن ڪري پلو، ساتو ۽ ٻيون جنسون متي نٿيون چڙهن، ۽ انهن جي نسل ۾ واڌ جيئن پوءِ تيئن گهٽجي رهي آهي.

۴. سنڌ جي ڪاري ۾ ’اندر‘ ، توڙي سامهون سمنڊ ۾ ’ٻاهر‘ مڇي جو ڪاڌو گهٽجي رهيو اهي. ننڍڙي سنهي مڇي ۽ ٻيا جاندار، وڏي مڇي جو کاڄ آهن. اڳ انهن تي مار ڪانه هئي. پر هاڻي نئين قسم جا رچ نڪتا آهن جيڪي سنهڙي مڇي توڙي ٻين ننڍڙن جاندارن کي تري سوڌو ٻهاري ٻاهر ڪڍن ٿا. اهو سڄو مال ڪِچ يا گند ۾ گڏجي ٿو، ۽ ڪچري طور وڪامي ٿو ۽ ڪارخانن ۾ ڪم اچي ٿو. انهن جيتامڙن جي مارڻ تي فوري طور بندش وجهڻ سان ڪاري جي مڇيءَ جي ڳاهه يا ڪاڏي ۾ ڪوٽ بند ٿيندي جنهن ڪري پيداوار وڌندي.

پاڳو چوٿون
منگر ۽ منگرا

مڇي ۽ منگر

بنيادي طور تي، ڪاري جي مڇي شڪل صورت ۾ مِٺي جي مڇيءَ وانگر آهي: البت "سانو" شڪل صورت ۾ مڇي ڪان الڳ آهي، پر ڪاري وارا سانن ڪي بہ مڇيءَ ۾ شمار ڪن. مَنگرُ، مڇيءَ ڪان الڳ، سمنڊ جي جاندارن جي هڪ جدا ذات آهي. مڇين ۽ منگرن ۾ فرق اهو آهي جو مڇيءَ جي هر جنس آني ڪري يا آنا ڏئي ۽ آنا ڇاڻي. ان جي برعڪس، منگر ٻچا ڏيندڙ جانور (mammels) آهن. ڪن جي چوڻ موجب، ڪي منگر بہ آنا ٽا ڏين.

مَنگرن جا قسم

منگر، مڇين جي شڪل جهڙا ساموندي جانور آهن، پر اهي "مڇي" ڪان هڪ الڳ ذات آهن. ڪاري وارا اڪثر نَر نالو منگرُ (ري جي پيش سان) ڪري ڳالهائيندا ۽ مادي نالو مَنگرِ (ري جي زير سان)- مثلا چوندا "اَنڌي مَنگرِ" جيڪا وڏي سمنڊ ۾ رهي. مَنگرَ جي ٻچي کي "منگرو" يا "مور" يا "مور

منگرو” چئبو، ۽ جي گهٽا تہ منگرا، يا مور منگرا. اهڙيءَ طرح ڪاري جي ٻوليءَ ۾ منگرو يا منگرا، منگرن جي ننڍن ٻچن کي چون: يعني جيستائين انهن جي تور عام طرح اڍائي يا ٽي ڪلو کن هوندي. اُهي وڏن منگرن جا ننڍا ٻچا آهن؛ پر انهن کان سواءِ ٻيا ”ننڍا منگر“ بہ آهن جيڪي ٻچا ناهن پر جنس ۾ ئي ننڍا آهن.

وڏا مانگر مڇ (whales)

وڏي ۾ وڏو سامونڊي جاندار جنهن کي انگريزي ۾ وهيل (whale) چئجي ٿو تنهن کي سنڌ جا گهاتو ۽ گهورينڊڙ پنهنجي روزمره جي ٻوليءَ ۾ وڏو منگرُ يا ’وڏي منگرِ‘ چون. سنڌي لوڪ ادب ۾ اڳاٽي وقت کان وٺي ’مانگر مڇ‘ نالو مشهور ٿيو ۽ سنڌي ۾ ’وهيل‘ جو اهوئي مشهور معروف نالو آهي. ميين شاه ڪريم جو بيت آهي تہ:

ٻجا تو گهيڙي گهٽ، مانگرياڻيءَ مڇڙا،
اُن ڪُنڊي ڪڍي ڪيترا نيئي پڇاڙيا پٽ

’مانگرياڻي‘ معنيٰ مادي مانگر، ۽ ’مڇڙو‘ (جنهن کي خطاب ڪيل آهي) معنيٰ مانگرياڻيءَ جو ٻچڙو، جيڪو ننڍيو تہ مڇڙو ۽ وڏو تہ مَڇُ. مانگر مڇ (whales) نانديڙين اکين ۽ گرم رت وار جانور آهن. اهي هوا مان

ساه ڪٽنڌڙ آهن، ۽ انهيءَ ڪري اهي مٿي پاڻيءَ جي سطح تي وقت بوقت ساه کڻڻ لاءِ منهن کڍن.

وڏا مانگر مڇ ٽي جنسون آهن:

١. وِيسَرُ، جيڪو وڏي ۾ وڏو آهي. ان کي ڏند ناهن.

٢. اَنڌي مَنگرِ. جيڪا وِيسَر کان ننڍي آهي.

٣. وِيلڙو ٽيون نمبر وڏو مانگر مڇ آهي. هن جا پَک (کنپ) وڻ جيڏا وڏا آهن ۽ هلڻ ۾ تمام تکو آهي. کن جي چوڻ موجب ويلڙو وڏيڪ ننڍو آهي ۽ ويسر کي چهٽي ٿو.

تاريخ ٢٥ جون ١٩٩٣ع تي پاڪستان ٽيلي ويزن ۾ معلومات ڏنائون تہ گهٽا سال اڳ هڪ مانگر مڇ جيڪو زخمي حالت ۾ بلوچستان جي ڪناري سان اچي لڳو هو ۽ جنهن جو ڍانچو ڪراچي ميوزيم ۾ رکايو ويو هو، تنهن جي ڊيگهہ چوهتر فوٽ هئي ۽ تور هڪ لک ويهن هزارن مڻن کان مٿي هئي.

تازو ويجهڙ ۾ تاريخ ١٦ مئي ١٩٩٥ع جي روزاني انگريزي اخبار ”ڊان“ (Dawn) ۾ خبر آئي تہ ١٣ تاريخ مئي تي ”هب پاور پراجيڪٽ“ لڳ اچو مانگر مڇ ڏٺو ويو جيڪو هاٿي مئو پيو آهي. هن جي ڊيگهہ پندرهن ميٽر، اوچائي ساڍا چار ميٽر ۽ تور پنجاهہ مڻ جاٿائي وئي. رنگ ۽ ڊول جي لحاظ سان

اهڙو مانگرمڇ ڪراچي واري سامونڊي ڪناري تي وِرلي ڏنو ويو آهي.*

ڏُلفينا

انهن جاندارن جي جنس ئي جدا آهي. جيتوڻيڪ عام طرح اهي به منگرن ۾ ڳڻجن ٿا. پر ڪڏي ۽ ابراهيم حيدري جي گهاٽوئن صحيح طور سمجهايو ته اهي منگر ناهن ۽ انهن جي جنس ئي جدا آهي. انهن مان هيٺيان ٽي قسم وڏيڪ سڃاتل آهن.

١. هُمُ. هي وڏي سمنڊ ۾ رهي، ڊيگهه اٺن فوٽن تائين. هن جا چار نمونا آهن جن مان هڪ ڪارو، ٻيو اڇو ۽ ٻه ٻيا.

٢. مالار. هيءَ ڪنڌي لڳ رهي

٣. ٽاٻي. هي به ڪنڌي لڳ رهي ۽ مالار کان ننڍو آهي.

ٽيئي جنس ۾ جدا پر هڪ ذات آهن: ٽنهي جا پڇ هڪجهڙا آهن، ۽ ٽيئي جڏهن هيٺان پاڻيءَ مان ٻهريائين مٿي سطح تي ايندا ته ڦُوڪ هڻندا. انهن جي ڳِچيءَ ۾ سوراخ آهي جنهن مان ڦوڪ سان پاڻي ڦوهاري وانگر مٿي لاٽ ڪندو. انهن جو تيل ڪم اچي. ڪن چيو ته

---

* A rare species ever found near the Karachi port... (with) eream colour stripes and slightly grey tail (Daily Dawn dated 16-5-1995)

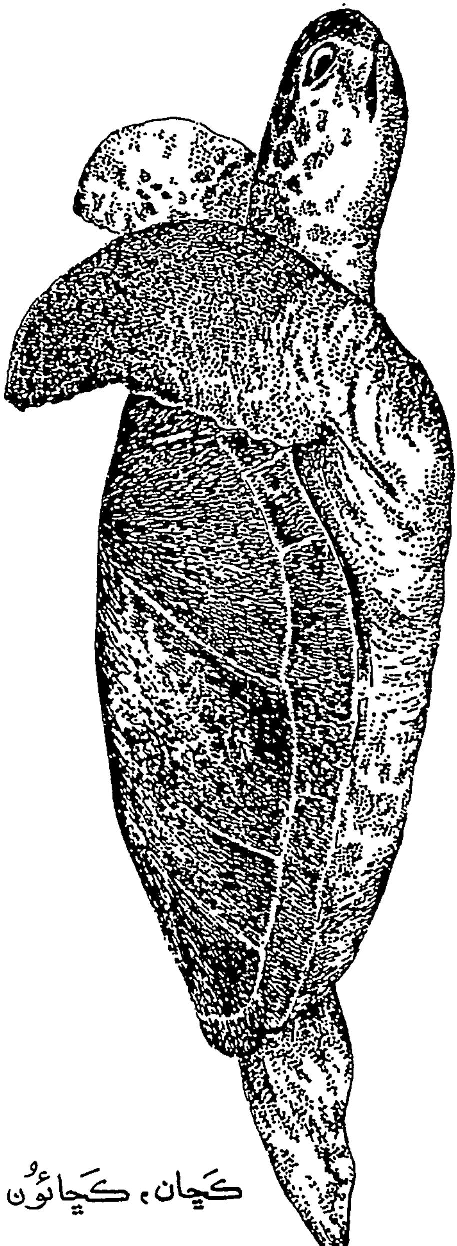

کَپان، کَپائوُن

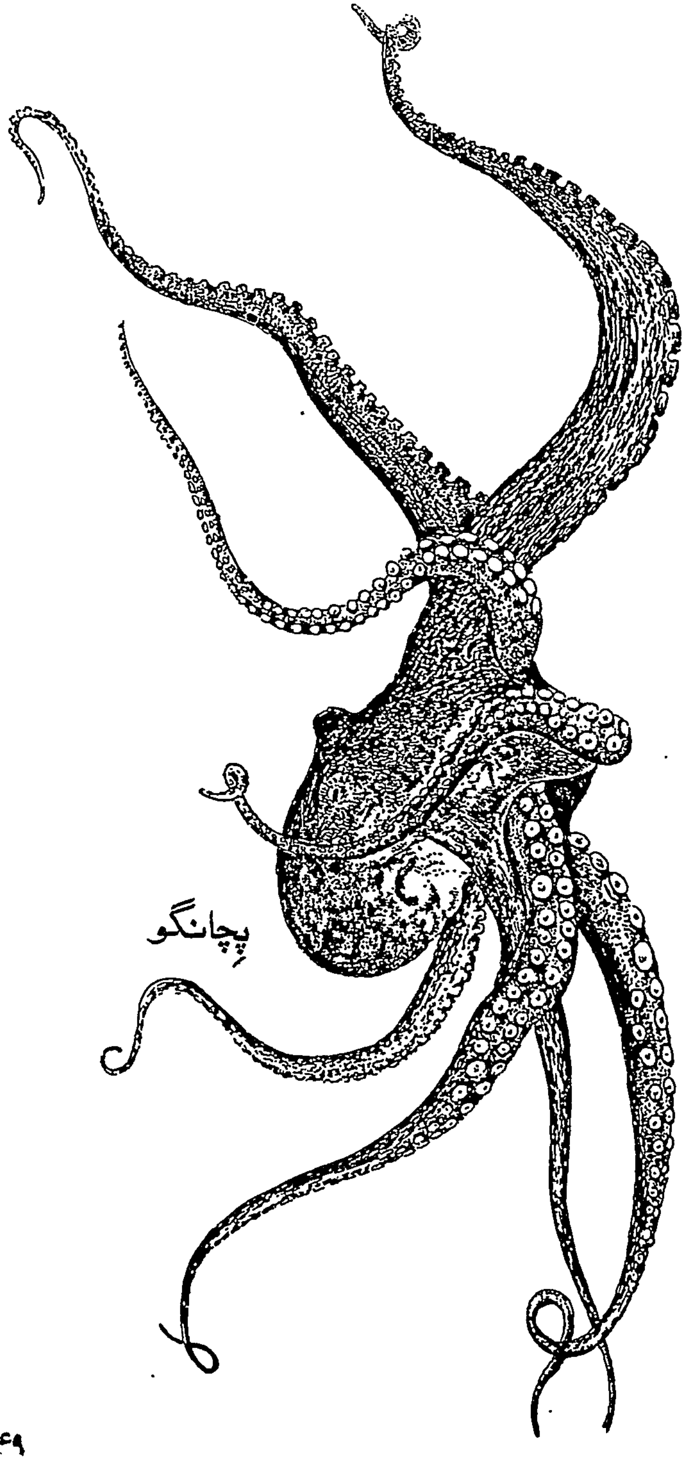

پچانگو

”ويسر“ بہ ساڳي جنس آهي جو ڦوهارو هٽي ٿو. غور ڪرڻ سان لڳي ٿو تہ اهي ڊالفن (dolphin) جي جنس ۾ اچن ٿا جيڪا ”ري“ (Rays) سان لاڳو آهي.

منهنارا: تلوارن ۽ سڱن وارا

مُنهنارا ڪاري جا اهي جاندار آهن جن کي منهنار وٺان يعني آڏو منهن وٽان پاسن تي جڻ سڌا سڱ يا جڻ سامهون تلوارون آهن؛ اهي سامهان سڌا هڏا آهن جن کي آساني خاطر ’تلوارون‘ چئجي، يا مُنهن وٽان پاسيارا هڏا آهن جن کي آساني خاطر ’سڱ‘ سڏجي. انهن مان هيٺيان جيڪي آنا ڪن ٿا سي مڇيءَ جي جنس ۾ شامل آهن جيتوڻيڪ عام طرح منگر ٿا سڏجن.

- لِيارو. سامهون سڌي تلوار اٿس جنهن کي پاسن کان ڏند يا ڏندا. هيءَ آنا ڪري.
- مَندريو. سامهون تلوارا اٿس؛ آنا ڪري.
- ڪيرُ يا ڪَيرُ، يا ڪهر، آنا ڪري
- واڪيڻُ. سامهون تلوارَ اٿس؛ آنا ڪري
- وهرُ يا ويرُ. آڏو ڊگهي چنهنب؛ آنا ڪري
- ڏاَنَد، آڏو پاسيارا سڱ

جدا جدا ماڳن تي ملاحن کانَ اهڙن منگرن بابت پڇيو ويو تہ چيائون تہ هيٺين منگرن کي تلوارون يا سِڱ آهن. مگران بابت وڌيڪ تصديق جي ضرورت آهي.

انڌي منگر	سيرل	لون
آٽيان مور	ڪاناتي	مگيو
پاڳاس	ڪِهر، ڪير	مُوئي
پِيشَڪ	ڪَندري	واڪيڻ
وِهر	گوسِي	واڳو منگر
ڏاند	ديهَر	هاروڙ
ليارو	مَندريو	ڏاند
		گنڍ

شارڪ (shark) قسم جا منگر

شارڪن جي سجاٽپ اها آهي جو انهن کي وات هيٺان آهي، ۽ مٿان نَڪ ڊگها ۽ اڳتي نڪتل. مٿان چلر، بت گولائي تي. ڪليون اٿن. ڪن کي تڪا ۽ ڊگها ڏند: مڇي ۽ سمنڊ جي ٻين جانورن کي هيچ سان ماريندڙ: ۽ ڪائيندڙ ترڻ ۾ تڪا جو ڏينهن جا ڏينهن جهازن سان گڏ هلن. هيٺيان شارڪ قسم جا منگر ماٺهوءَ سان وڙهن ٿا.

١. ڪَندري	٧. سڏُ
٢. لَونُ	٨. مُوئي
٣. وِچڻُ	٩.ڊوڪان
۴. ڪَر	١٠. ٻُتُرُ
۵. آٽيان مورُ	١١. ڪَٽيپ يا ڪَٽيت
٦. سِيافَر	١٢. گُسي

ڪير پيارينڊڙ منگرِ

عام گمان موجب وِيَسر، ويلڙو، هُمرُ، مالار ۽ ٿابي پنجئي ڪير پيارينڊڙ آهن. پهريان ٽي وڏي سمنڊ ۾ رهن، البت مالار ۽ ٿابي ڪناري ڪي ويجهو اچن ٿا. گهاتوئن جي چوڻ موجب تڻ اتن ۽ ٻچن کي کير پيارين ٿا.

منگرا جيڪي ڪاچن ٿا

سنڌ جي ڪاري ۾ ڪي ننڍا منگرا جيڪي ڪن وڏن منگرن جا ٻچا آهن سي ڪاچن ٿا. اڪثر اهي منگِرا ڪاڏا وڃن ٿا جيڪي ڪائڻ ۾ سوادي آهن. هيٺيان منگرا انهن ۾ شامل آهن جيڪي ڪاچن ٿا.

- مور منگرا، ٻہ قسم: هڪ پراڻو مور ۽ ٻيو اڇو مور يا نئون مور (شاهبندر وارن وٽ اهي نالا). ٻئي ڪاچن ٿا ۽ ڪائڻ ۾ لذيذ آهن. ’نئون مور‘ ، عام خيال موجب، ڪندري جو ٻچو آهي.
- ڪَندري جو مور. ڪندري منگر جو ٻچو، ڏيگهہ ٻہ اڍائي فوٽ
- ڪاناتو. ڪاناتي منگر جو مور (ٻچو)، ڏيگهہ اڍائي وٽ.

- ڪَنات. ننڍي ۽ ننڍو منگر. ڊيگهہ ڏيڍ فوٽ ۽ تور سوا ڪلو.
- ڪارِينگڙيو. ننڍو منگر، ڪاڇي ٿو.
- ڪايُون. تور ٽي چار ڪِلو. ڪاڇي ٿو.
- اَٽيان مور جو ٻچو. ڊيگهہ ٻہ اڍائي فوٽ. ڪائڻ ۾ لذيذ.
- پنبا مور. پنبا منگر جو مور ٻچو. ڊيگهہ ڏيڍ فوٽ ڪن.
- ڪارو مور. عام خيال موجب اهو انڌي منگر جو ٻچو آهي. ڊيگهہ اڍائي فوٽ.
- گِسي مور. گِسي منگر جو ٻچو. ڊيگهہ ٻہ فوٽ.

شاهبندر طرف، ننڍڙن منگرن ٻچن کي جيڪي نَر سمجهيا وڃن ٿا تن کي 'پنبا' چون ۽ جيڪي مادين جهڙا تن کي 'ڪُوئرِيون' چون. انهن جي تور هڪ پاءُ تائين.

اهي منگر جن جوُ تيل استعمال ٿئي

انڌي منگرِ، مورُ، ڪَرَ، ڪَندرِي، لونُ، وِهرُ يا وِيرَ، ٻُثَرَ، واڪِيڻ، هَڙونڊو، ڪارنج، سَت سَرِي، ڏنڊڻ،

هُمرُ، مالار ۽ ٽاٻي منگرن جي وَهہَ يا چربي مان تيل نڪري جيڪو ٻيڙين کي مکڻ لاءِ استعمال ٿئي. مالار جو تيل سنڌن جي سُور لاءِ بہ مفيد آهي، علاج خاطر ڪي ان کي پِيَن. وڏي انڌي مَنگرِ ٻاهر وڏي سمنڊ ۾ رهي باقي ان جو مور اندر اچي ٿو جنهن جي پيٽ مان سئو کن ڏٻا وَهہَ جا نڪرن. انڌي منگر کي ڀالا هڻي مرڻ جهڙوڪ ڪندا، پر اجان جيئري هوندي جو اُبتو ڪري پيٽ ڦاڙي سوراخ ڪري ماٿو اندر گهڙي ويندو ۽ تيل خاطر جيرا وڍي ڪڍندو. پوءِ رسا ڪپي ڇڏيندا تہ اجان بہ جيئري پئي ويندي جيتوڻيڪ نيٺ وڃي مرندي.

پاڳون پنجون

ڪاري جي مڇين جي نالي وار فهرست

جدا جدا ماڳن ۽ ميائٽين تي پڇا ڪندي، ڪاري جي مڇين جا جيڪي نالا مليا تن کي پيٽيو ويو ۽ صحيح صورت ۾ لکيو ويو. اهي نالا هن فهرست ۾ شامل اهن. مڇين جي نالن ۽ انهن جي سڃاڻپ بابت کيل هيءَ پڇا جيتوڻيڪ وڏي ڪوشش ۽ ڪشالي جو نتيجو اهي، مگر موجوده صورت ۾ اها ابتدائي درجي جي آهي. ڪن مڇين جا محض نالا مليا پر في الحال وڏيڪ تفصيل ملي نہ سگهيو. اهي نالا پڻ فهرست ۾ شامل ڪيا ويا آهن تہ جئن اڳتي پڇا لاءِ سولائي ٿئي. ڪن مڇين جي سڃاڻپ بہ ٻڌل بيانن مطابق آهي. ٻڌل ڳالهين کان اڪين ڏٺي ڳالهہ وڏيڪ آهي: پوري تصديق لاءِ ضروري آهي تہ هر مڇي کي ڏسجي ۽ پوءِ ان بابت لکجي، اجان بہ تحقيق مڪمل تڏهن ٿيندي جڏهن علمي سائنسي روشني ۾ مڇي جي هر جنس جي صحيح سڃاڻپ ڪجي.

- آچي، آچي ڳلو: چيلري. ميرو رنگ. ڊيگهہ ڇهہ

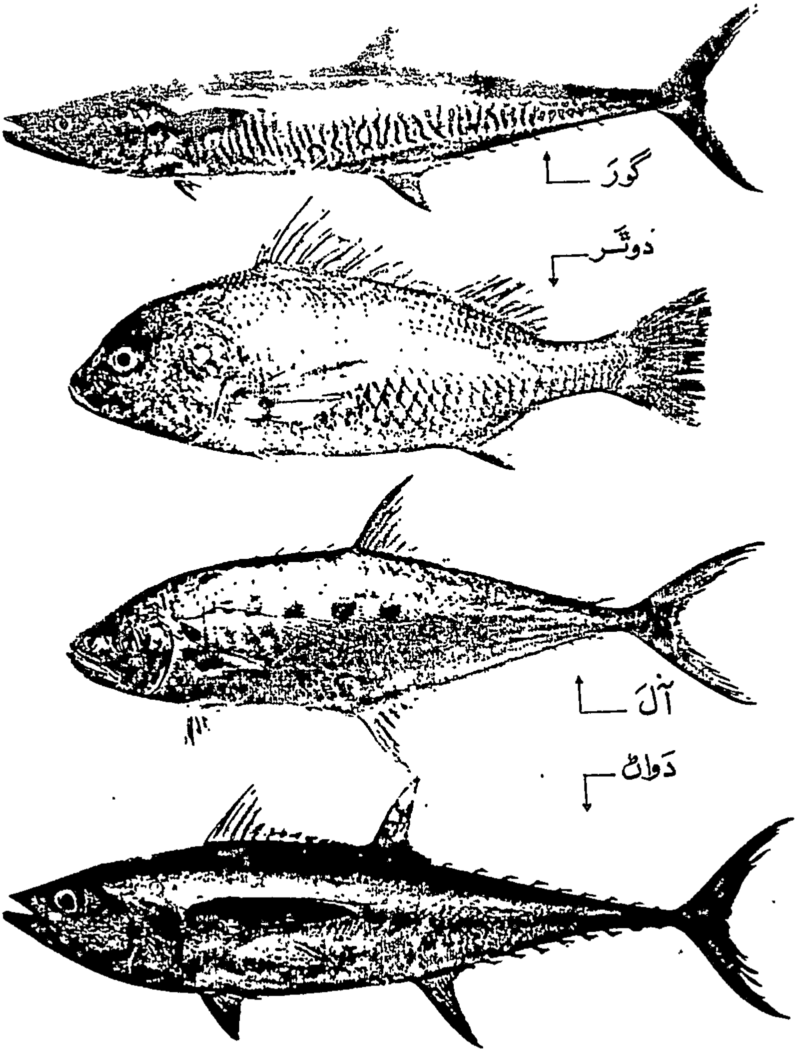
گوَرَ
ذوٹَر
آلَ
دَواڻ

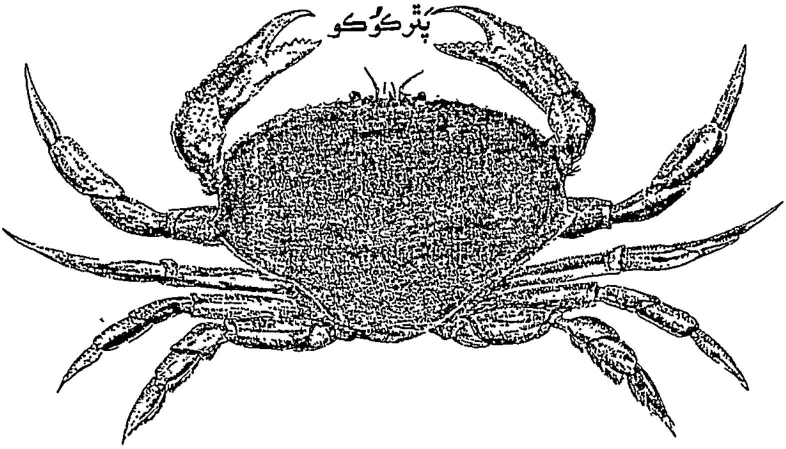
پَڑکُوکو

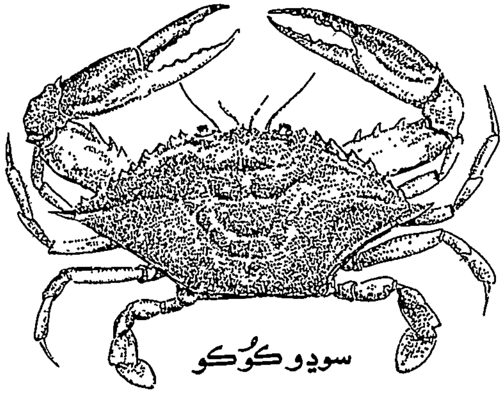
سوډوکُوکو

انچ. تور اڏ ڪلو.

- **آلَ:** وڏين مڇين جي هڪ جنس. ڊيگهه چار فوٽ. هيڊرو- اڇو بُت (فوجي ڪپڙي جهڙا چٽا). تور اڌ مڻ.
- **اُچَڪَ:** رنگ ڪارو. تور اڍائي ڪِلو تائين. ڪاچي ڪانر: ڪِڇِ يا گند ۾ ڪم اچي.
- **اَنگور:** رنگ اڇو. ڊيگهه هڪ فوٽ. تور اڌ ڪلو.
- **بارَڪَلي**= ڪَلِي.
- **بامَ، پامَ:** ليئي. رنگ هيڊرو، پيٽ اڇو، مٿو گولائون نانگ جي شڪل تي. ڊيگهه ٻارهن فوٽ. تور سورهن ڪِلو.
- **بُدڪي:** نندي مڇي. ڊيگهه چار پنج انچ. 'دَواڻ' جي هڪ جنس.
- **بَنبور:** نندي مڇي. چيلري. رنگ اڇو. ڊيگهه ڇهه انچ. تور اڌ پاء (lady fish)
- **بورو:** نندي مڇين مان. مذڪر نالو. ڪاچي ٿو، پر اڪثر مڇيء جو ڳاهُ ٿئي.
- **ٻُونڦاڙَ:** يعني ٻُونءِ+ ڦاڙ، چاڪاڻ جو گپ ۾ تبي هٽي ۽ هينان جڻ زمين چيري هلي. عام مشهور نالو 'ڦاٽي'.
- **ٻاچُو، ٻاچو ڪوڪر**= ڪوڪر.

- **ٽِـڙِـرُ**: پُونبَلو جو هڪ قسم. پڻ 'پڏڻ' جو هڪ قسم.
- **ٽُورو**: رنگ اڇو هيڊرو. ڊيگهه هڪ فوٽ. تور هڪ ڪلو. زهريلي مڇي، ڪاڃي ڪانءِ.
- **پاڳاسِ**: ٻه قسم: هڪ گول پاڳاس، ٻي ٻُوئر پاڳاس.
- **پالِيَ پالِيَرَ**: تور اڌ ڪلو.
- **پَتَلَ پاتَلَ**: ڊيگهه چار فوٽ. سمنڊ ۾ هيٺ 'مارِي' لڳ رهي.
- **پِٿون**: مڪيه ٻه قسم: ڪارو ۽ اڇو: ڪارو پِٿون، سيني ۾ وڏو ڊيگهه هڪ فوٽ تور ٻه ڪلو. ٻيو ڪَپَرو ڊيگهه هڪ فوٽ ٢. اڇو پٿون ٻه نمونا: هڪ گَپِڙُ يا ڪَپَرو جيڪو وڏو ٿئي، تور ڏيڍ يا ٻه ڪلو؛ ٻيو اڇو ۽ ننڍو، جيڪو ڊيگهه ۾ منو فوٽ، تور هڪ ڪلو.
- **پُڇاري**= ڊيگهه منو فوٽ، تور هڪ ڪلو.
- **پَڏڻ**: ننڍڙي مڇي. ڊيگهه ڇهه انچ. تور هڪ پاءُ.
- **پَرِي**: ڊيگهه اڌ فوٽ، تور هڪ پاءُ.
- **پَلڻ**: رنگ اڇو، ڊيگهه هڪ فوٽ، تور اڌ ڪلو.
- **پَلو**: ٽي قسم: ڳونڌائِي، ڄَئِيرو ۽ ڪسُ ١. ڳونڌائي پلو. اهو سمنڊ جو وڏو پلو آهي. گوادري

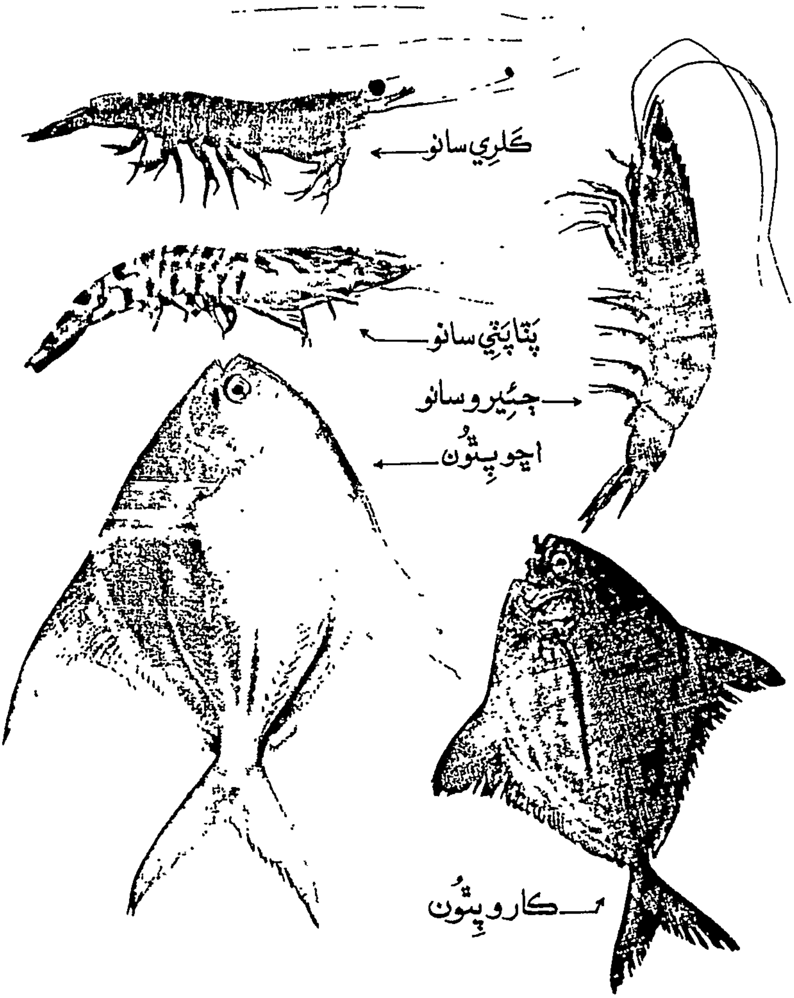
ڪَلِري سانو
پَٽاپَٽِي سانو
جهِيرو سانو
اڇو پِٽُون
ڪارو پِٽُون

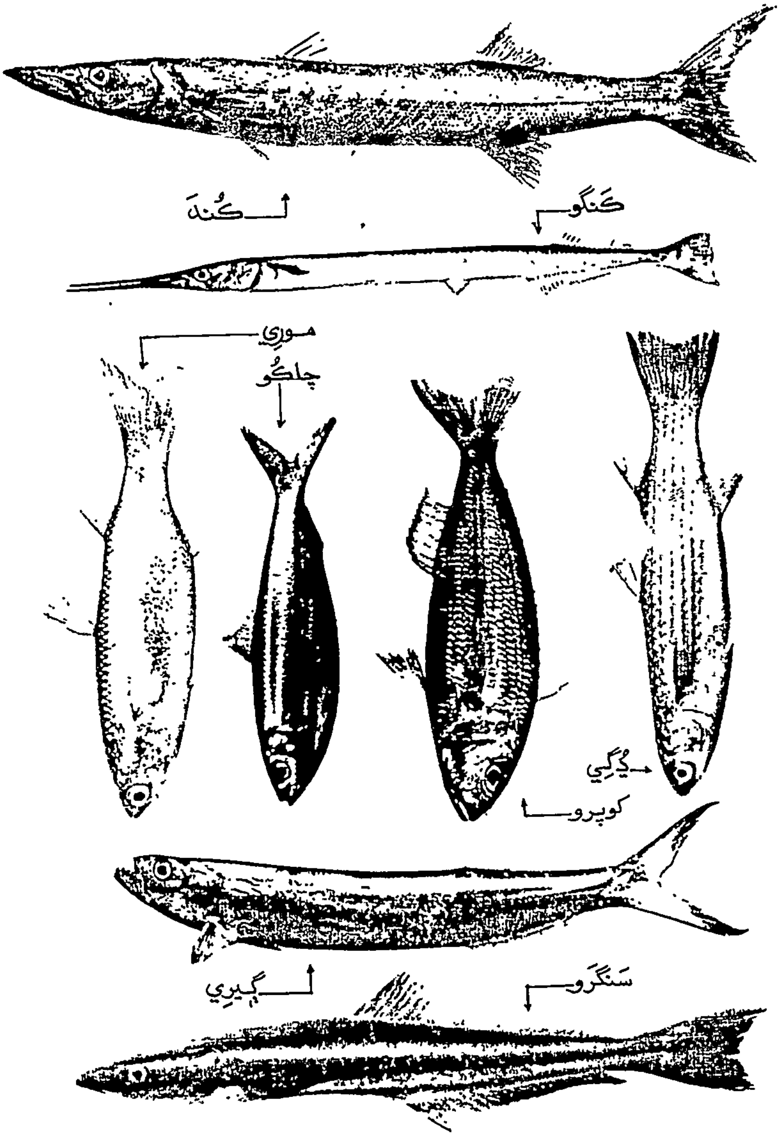
ڪُنڊَ
ڪَنگو
موري
چاڪُو
ڳُڳِي
ڪوپرو
ڳيري
سَنگَرو

پلو ٻه سڏجي. چاليهه فوٽ اونهي سمنڊ جي پاڻي تائين ٿئي، مٺي درياء ۾ ڪونه چڙهي. ڊيگهه ٽن فوٽن تائين. تور چارڪلو ٢. ڄَئيرو، ننڍو پلو. جيڪو ڪناريَ لڳ ويندي ٻن فوٽن تانگهي پاڻي تائين هلي. ٻاهر سمنڊ ڏي ڪونه وجي، پر مٺي درياء ۾ مٺي چڙهي. هن جا ٻه قسم: هڪ وڏو آنيِارو (مادي) جنهن ۾ ٻه آنيون ٿين. ڊيگهه ڏيڍ پوٽا ٻه فوٽ، ٻيو کيرو جيڪو ننڍو، ڊيگهه ڏيڍ فوٽ. هن ۾ آني ڪانهي، پر آني وانگر ننڍڙيون آنٽُون. ٣. کس پلو يا خالي پلو جنهن ۾ نڪا آني ٿئي نه نڪو ڦوٽو.

- پُوچارِي، پِيچاري: ننڍڙي مڇي. ڊيگهه ٽي انچ، مڇيء جو ڳاهه ٿئي.
- پُونبَلو، پِنبلو: ٻه قسم: هڪ وڏو، تنهن جو ٻالو ٽٽر. رنگ هيڊرو. ڊيگهه هڪ فوٽ، تور ڏَيڍ ڪلو. ٻيو ننڍو. رنگ هيڊرو. ڊيگهه ڇهه انچ، تور هڪ ڇَٽانگ.
- جاڪو: چيلري. رنگ اڇو. ڊيگهه ڇهه انچ. تور اڌپاء
- جِرِي: چيلري. تور اڌڪلو. اڌامي ٿي.

- جِليبِي: ڊيگهہ ڏيڍ فوٽ. ويڪري هڪ فوٽ، تور چار ڪلو تائين.
- جِهرڪي: ڊيگهہ انچ. رنگ ميرو، پڪ اٽس ۽ اڏامي ٿي. تور هڪ ڇٽانگ. ڪاچي ڪانہ. ڪچِ ۾ گڏجي.
- چاڳُو، چاڳُون: ڇيلري. رنگ اڇو. ڊيگهہ ڇهہ انچ. تور هڪ ڇٽانگ.
- چاءَ، چاه: ڊيگهہ هڪ فوٽ. "ڏاني" جهڙي. تور هڪ ڪلو.
- چامَ = چَمُون.
- چانهيُون: ڊيگهہ ٽي فوٽ.
- چِٽُون: نندي مڇي. ساوا پڪ. منهن چتون جهڙو. تور اَڌ ڪِلو.
- چُڪي، چوڪِي، چِڪي: دواڙ جو قسم. دَواڙ جهڙي پر نندي. تور چار پنج ڪِلو.
- چَمان، چَمون، چام: سرمائي رنگ، پيٽ اَڇيرڙو، ڊيگهہ هڪ فوٽ، تور اڌ سير.
- چُني، چَسي: ڊيگهہ ٻہ فوٽ.
- چِند، چَند: ليئي. رنگ هيڊرو، تلوار جهڙي سنهي، ڊيگهہ چار فوٽ. تور ٻہ ڪِلو، آنا ڪري. ڪائجي ڪانہ ٿي.

- چيري = موري
- چوڏي: چيلري: رنگ اڇو. کائڻ ۾ لذيذ. ٽي قسم: ١. وڏي چوڏي، ڊيگهہ ڏيڍ فوٽ. هن جون آنيون لذيذ ٿين ٢. ٻوري چوڏي، ڊيگهہ هڪ فوٽ ٣. ٻُڙ چوڏي= ننڍو ٻچو چوڏي جو، ڊيگهہ ڇهہ انچ.
- چيلَ: چيلري. رنگ ڪارڙو اڇو. ڊيگهہ ٩ - انچ. ريت تي واري ۾ ٽٻي هڻي هلي. ٻہ قسم: هڪ قائِي گول ۽ ٻي ڊگهي "سول" (sole).
- حَجام: ڪاري پٿون جهڙو. هڪ پاسي چلر ٻئي پاسي لسو. تور هڪ ڪلو.
- خَچَر: ڪاڇي ڪانہ. ڪچ ۾ گڏجي.
- ڏَواڙَ، ڏَواڙ: ٿورو گولائي تي، رنگ ڪارو، ڊيگهہ پنج فوٽ، تور اٺ - نَوَ ڪلو. ڪائڻ ۾ سُٺي.
- دوٿَرَ: ڊيگهہ ٻہ فوٽ. هيڊري رنگ جا چلر. منهن سنهو. تور چار پنج ڪلو. ڪائڻ ۾ سٺي.
- دونَرَ:
- ڏُڏُ، ڏُڏُ: رنگ اڇو. ڊيگهہ ٽي فوٽ. تور چارڪلو.
- ڏَنواڙَ= ڏَواڙ، ڏَواڙ.

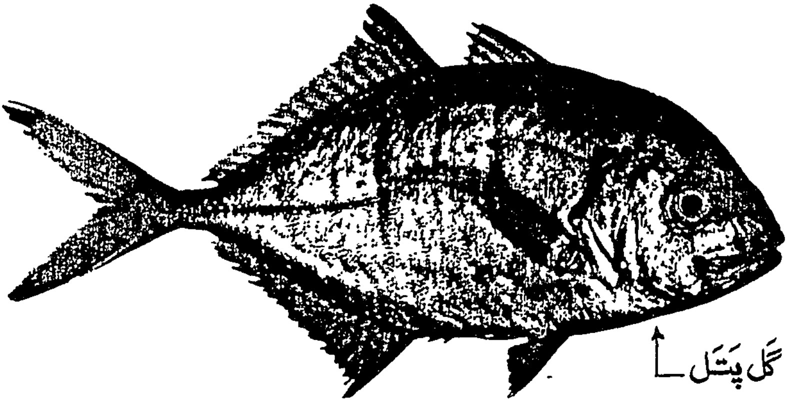

گَل پَتَل

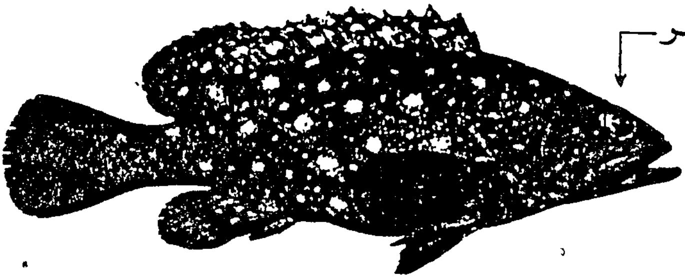

گِسِر

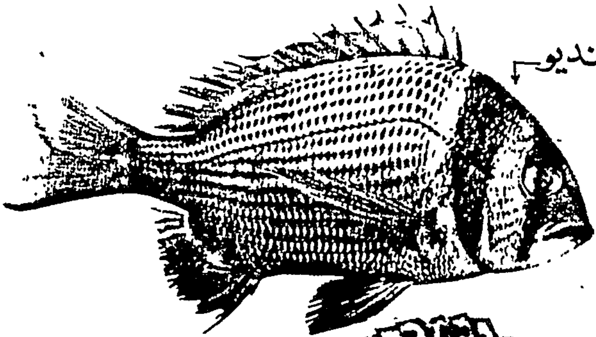

گوٹلاڑو ڈَنديو

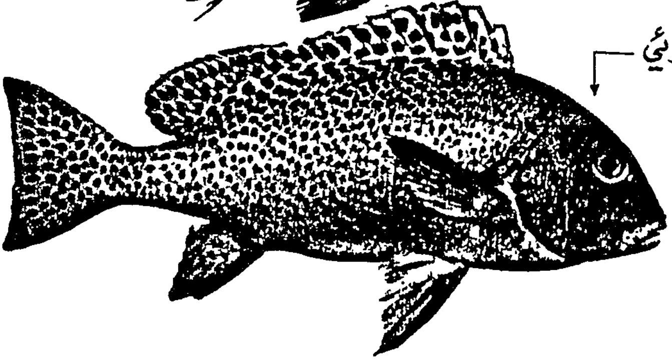

مُوئِي

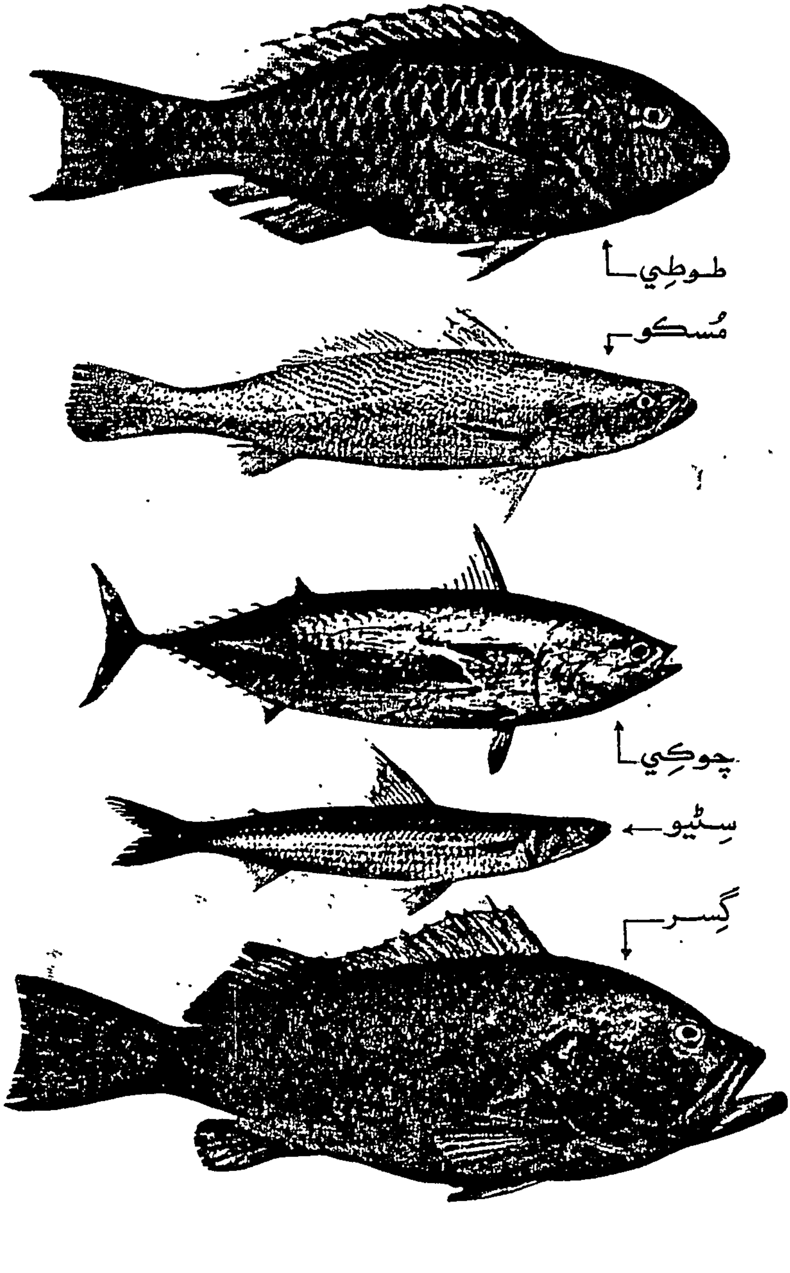
طوطِي
مُسڪو
چوڪِي
سِٽيو
گِسر

- ڏانڊُ: ڇيلري. شڪل گولائي تي. رنگ اڇو. ڊيگهه ٻه فوٽ. تور ٽي ڪلو.
- ڏانٽِي، ڏانٽِي: وڏين مڇين جي هڪ جنس، ڇيلري، رنگ سائو. ڊيگهه چار فوٽ. تور اڏمڻ.
- ڏاهِي: مني جي مڇيءَ، پر جنتي منو ۽ ڪارو پاٽي گڏجي اتي ٻه رهي. (شاهبندر وارن ڏاهي کي ڪاري جي مڇي ڪري ڳڻيو.)
- ڏنديو: ڇيلري. رنگ اڇو. شڪل گولائي تي. ڊيگهه ست اٺ انچ. تور ٽي پاءُ. کائڻ ۾ لذيذ.
- ڏيڏرِ:
- ڊانبو: هيٺ مارِي ۾ رهي.
- ڊِيگڙَي:
- ڍانگِري: وڏين مڇين جي هڪ جنس. ڇلِري. رمنگ اڇو. ڊيگهه پنج فوٽ. بت ۾ ويڪري. تور ڏيڍمڻ.
- ڍَڍِي: رنگ اڇو. ڊيگهه ڇهه انچ. تور هڪ پاءُ.
- رُڪو: رنگ اڇو، ڊيگهه ڇهه انچ. تور هڪ پاءُ.
- رِنجِي، رِنگِي: رنگ اڇو. ڊيگهه ڇهه انچ، تور اڌ پاءُ.
- رِنگڻ: وڏين مڇين جي هڪ جنس. ڇيلري. رنگ

هيڊرو. ڊيگهه پنج فوٽ. تور منومڻ.

- **سارم:** سُرمائي رنگ. تور اڍائي ڪِلو، ڪاڄي ڪانہ.
- **سائِي**
- **سُرمائي:** گور جي نموني تي پر ننڍي، ڊيگهہ پوٽا ٻہ فوٽ. ننڍي جي تور تي ڪِلو، وڏي تہ پنج ڪِلو.
- **سَنگرو:** وڏي مڇي. مُنڍي جهڙو، پر گهٽو وڏو. ٻاهر سمنڊ ۾ رهي ۽ اندر ڪونہ اچي. ڊيگهہ ڏهہ فوٽ. تور ٽي چار مڻ.
- **سِنگهہ:** تور چار ڪِلو.
- **سولَ:** رنگ اڇو ميرڙو. ڊيگهہ هڪ فوٽ. تور هڪ ڪلو.
- **سوناف**
- **سُوئو:** وڏين مڇين مان هڪ جنس، ڇيلري. رنگ هيڊرو، ڊيگهہ ڇہ ست فوٽ. تور ٽيهہ ڪِلو. (هن جي ڦوٽي بہ هن وقت ١٢٥ روپين ۾ وڪامي ٿي).
- **سئِرِي، سئِيرِي:** ڇيلري. رنگ اڇو. منهن سنهو. ڊيگهہ چار فوٽ. تور ويهہ ڪِلو. ”سُوئو“ مڇي سان گڏ رهي، ۽ پڻ جدا رهي. هن جي خاص سڃاڻپ اها جو ڊِرڪي، يعني

آواز ڪري جو چڻ ڳالهائي.

- **سِيرول، سَيري**= مگّيو
- **سَيري، سيري**: رنگ ڪارو. لُهڙ واري نموني تي. پکن بدران ٻُج جيڪي پکن جو ڪم ڏين. مٿان ڪنڊا ۽ زهريلو ڪنڊو ٿئيس جيڪو هٽي تہ سخت سور ٿئي. ڊيگهہ ٽي انچ. تور پنج تولا (ڇٽانگ). ڪاڇي ڪانہ. گند ۾ گڏين.
- **سِيمَ**: ننڍي مڇي. دواڻ جو قسم. ڊيگهہ چار پنج انچ.
- **سِئيڙَ**: ننڍڙا سنهڙا چلر. وڏين مڇين جي هڪ جنس، ٻہ قسم: ١، ڦوٽائي سِيئرُ جيڪو وڏو ٿئي، ڊيگهہ اٺ فوٽ. تور اڌ مڻ. ٢. جَئِيرو سِيئر: جيڪو ننڍو ٿئي. ڊيگهہ چار فوٽ. تور ڏهہ ڪِلو.
- **سِيئَري**: وڏو تہ سيئَر، ننڍي تہ سِيئرِي، سُئِيرِي ڊرڪي (آواز ڪري)، پر سِيئَري ڊرڪي ڪانہ.
- **شير**: رنگ هيڊرو. ڊيگهہ ٻہ فوٽ. وزن ٽي ڪلو.
- **عربي**:
- **ڦاڙَ**: 'موراڪي' جهڙي سهٽي سني. رنگ اڇو.

ڊيگهہ ٻہ فوٽ. تور ٽي ڪلو.

- **ڦاٽي، ڦاٽَ، ٻُونڦاڙ:** چيلري. رنگ اڇيرڙو ميرو. پاڻي واري واريا سي گپ ۾ ٽٻي هڻي اندران اندر هلي ڇڻ پونء ڦاڙيندي وڃي. هڪ گولائي ٽي، ڊيگهہ هڪ فوٽ ۽ تور هڪ ڪلو؛ ٻي ڪيٽر †(sole)ڊگهيرڙي، ڊيگهہ ڏيڍ فوٽ.
- **ڦَرا، ڦَرهَ:** ننڍي مڇي، چيلري، رنگ اڇو. موري جيڏي. ڊيگهہ ڇهہ انچ. تور پنجن تولن کان اڌ پاء تائين. ڪاڇي ٽي.
- **ڦِرڙُون:** ڦِٽو.
- **ڦگو**
- **ڦِٽو:** پيٽ اڇيرڙو ۽ ان تي هيڊرا ٽڪا. ڊيگهہ ڏيڍ فوٽ ۽ ويڪر هڪ فوٽ: منهن چتون جي ڇهنب وانگر وريل. تور چار ڪلو.
- **ڦوڪيو، فوڪيو:** ڏاند جو قسم. ڊيگهہ ٻہ فوٽ. تور ٻہ ڪلو.
- **ڦوهيو، فوُهيو:** ڊيگهہ مُنو فوٽ.
- **ڪارو ڏنديو:** ڏنديي جي هڪ جنس

ڪاريڙي، ڪاريلي: ڊيگهہ پنج انچ، تور اڌ پاء. مڇيء جو ٻگاه ٽئي پر ڪاڇي ٻہ ٽي.

- **ڪانديري:**
- **ڪُتئِين:** تور اڌ ڪلو، ڪاچي ڪانہ.
- **ڪَچڪ، ڪِچَڪ:** ڇيلري. ننڍڙي مڇي. ڊيگھہ ٽي انچ، تور هڪ ڇٽانگ. اڪثر ڪيٽي ۾ گڏجي.
- **ڪرگاڻ، ڪرگڻ:** ڇيلري. رنگ ڪارو، پيٽ اڇو، ڊيگھہ ٽي فوٽ. تور ٽي ڪلو. ڪائجي ٿي، پر گھٽو ڪري لُوٽي (لوڻ ڏيئي) باهر موڪلين. (ڪن جي چوڻ موجب 'ڪُرگڻِ' جدا جنس).
- **ڪَرَنا:** ڪاري جي وڏين مڇين مان، تور ٽي ڪلو
- **ڪَرَهو:**
- **ڪَڪاڻَ:** ڊيگھہ اڍائي فوٽ. هيٺ مارِي ۾ رهي.
- **ڪَلِي:** هن جو پيو قسم 'بارَ ڪَلي'
- **ڪُندَ، ڪُندُ:** ڇيلري. رنگ اڇو. ڊيگھہ اٺ فوٽ. تور چاليھہ ڪلو.
- **ڪِنگ:**
- **ڪَنگو، ڪُنگو:** ڊيگھہ پنج فوٽ. مُنهن ڇنهنب وارو جيڪا ڏيڍ فوٽ ڊگھي. (جڻ ڊُلفين جو قسم) تور چارڪلو. هتِ ڪاچي ڪانہ.
- **ڪُونبلو:** ڊيگھہ ڇھہ انچ. ڪاچي ڪانہ. ڪيٽي ۾

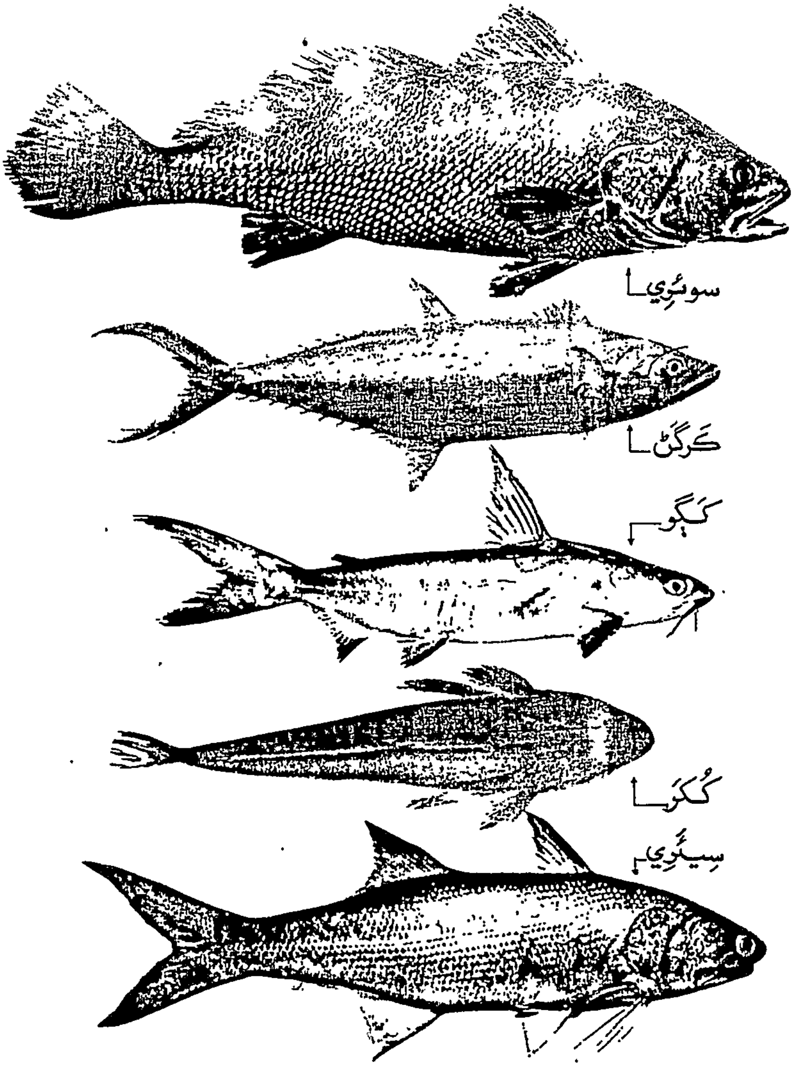
سوئڙي
ڪَرڳَڻ
ڪَڳو
ڪُڪَرَ
سِيڱِري

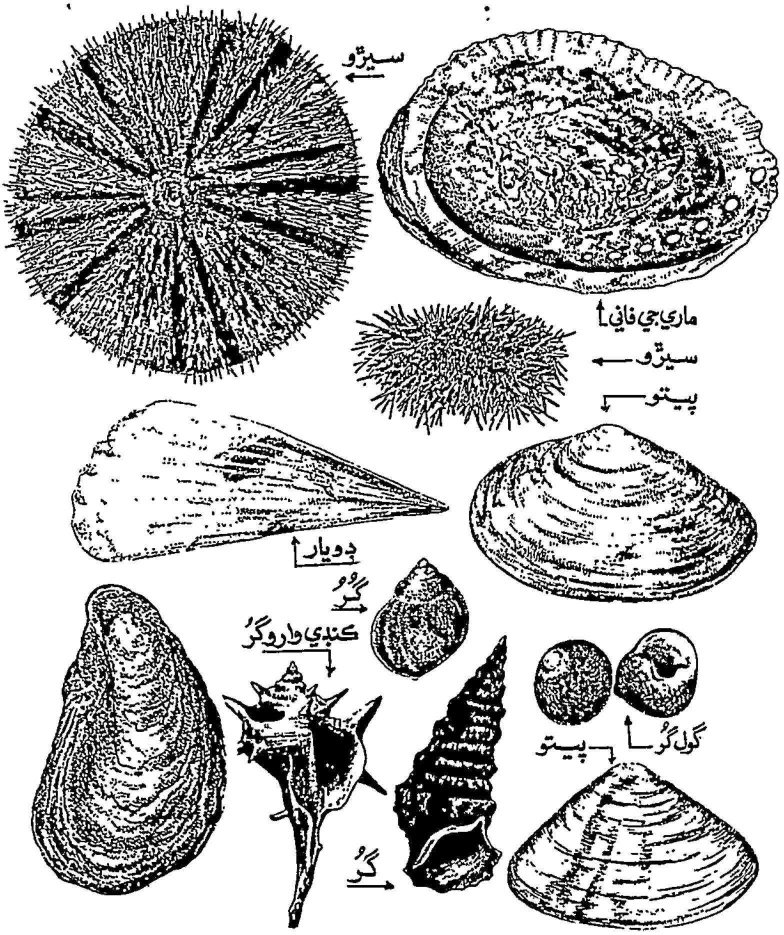
سيڙو
ماري جي فاني
سيڙو
پيتو
ڊويار
گرُو
ڪنڊي وارو گرُ
گول گرُو
پيتو
گرُو

گڏين ۽ پاڻ ۾ کم اچي.

- ڳوئِين، ڳئِين : گول، منهن ننڍڙو، تور هڪ ڪِلو.
- ڪيرِي:
- ڪارَڪَ: ڏيکھ تي انچ. مڇي جو ڳاه ٿئي ۽ ڪِڇ ۾ گڏين.
- ڪاسو: ننڍڙي مڇي. سُڪائي رکجي تہ ڪاڄي. پڻ مڇي جو ڳاھ ٿئي.
- ڪوپرو: 'ڏاند' مڇيء جو هڪ قسم. منهن سنهون
- ڪوڪَرَ: چيلري. پَکرا اٿس. تور اڌائي ڪلو. ہہ قسم: هڪ ٻاچُو ڪوڪر ٻي ٻسنڌي ڪوڪر. کائڻ ۾ لذيذ. (رڌي ڪان پوءِ هن جو گوشت سخت ٿئي).
- ڪيٽر: 'ڦاٽي' جو هڪ قسم. ڏيگھہ ڏيڍ فوٽ.
- گانگٽ ڪارائي : نالو اهو، پر آهي مڇي. ڪاڄي ڪانہ.
- ڳپرِي:
- ڳِدَڙِ: گيدڙ
- ڳُرڳليا، ڳُرڳلا :
- ڳِسرَ ڳِسرُ: هيٺ مارِي لڳ رهي. ڏيگھہ اڌ فوٽ. تور ٻارهن ڪِلو. شهر ۾ ڪاڄي ٿي، ۽ پڻ ماس لوٽي ٻاهر موڪلين.

- ڳڱڙو، ڳڱلو
- ڳلامَ:
- ڳورَ: وڏين مڇين جي هڪ جنس. شڪل گولائين رنگ ميرو. ڊيگهہ اڻ فوٽ، تور ٽيهہ ڪلو. 'گور' جدا ۽ 'سُرمائي' جدا جنس آهي.
- ڳوڪَ: ننڍڙي مڇي. تور پنج تولا. ڪاڇي ڪانہ. ڪڇ ۾ ڳڏين.
- ڳولِي: ڪاري جي سنين مڇين جي هڪ جنس. رنگ اڇو، ڊيگهہ ٽي فوٽ تور ٻارهن ڪلو.
- ڳيدڻ، ڳيڏڻ، ڳيدِڙ: دواڻ جو هڪ قسم. ماس ڳاڙهو.
- ڳيرِي: چيلري. تلوار جهڙي. رنگ اڇو. ڊيگهہ ٻہ فوٽ. تور ٻہ ڪلو

ڳيمَ: چوڏي جهڙي پر چوڏي کان وڏي

- ڳهمَڻ
- ڳهوڙو: وڏي ۾ وڏين مڇين جي هڪ جنس. ڊيگهہ ٻارهن کان پنڌرهن فوٽ، وڏن ڪنين واري. سنهڙا چِلر، تور ٽي مڻ. هت ڪاڇي ڪونہ، باقي ماس جا ٽڪر ٽڪر ڪري لوٽي، ٻاهر موڪلين.

- لِچڪُ، لَچڪُ: (مذڪر نالو). ليئي. رنگ سرمائي. سنهو ٿئي. ڊيگهہ چار فوٽ، تور ڇهہ ڪلو.
- لِچَڙِ: ننڍي مڇي، تور هڪ پاءُ
- لُوجَرِي: ڇوڏي
- لُهڙَ لوڙَ: سمنڊ جي لُهڙ. رنگ ڳاڙهو. ڊيگهہ هڪ فوٽ ڪن، تور اڌ پاءُ. ڪاڇي ڪانہ.
- لُوئَرَ لُوئَرِ: ڇيلري. ٻہ قسم: هڪ مُياري، ٻي ڄيري. رنگ اڇو. ڊيگهہ ڇهہ انچ. تور هڪ ڇٽانگ. مَڇيءَ جو ڳاهُ، ڪاڇي ڪانہ.
- مانگِيٽو: (مذڪر نالو) 'ڦاڙ' جي جنس، پر ڦاڙ کان ننڍو ۽ ڇوڏي کان وڏو. تور هڪ ڪلو.
- ماهي:
- مِٺو، مِٺون: ننڍڙي مڇي. رنگ اڇو. ڊيگهہ ٻہ- ٽي انچ. تور ٻہ-ٽي تولا... ڪاڇي ٽي پر اڪثر مڇيءَ جو ڳاهہ.
- مُرو
- مُشڪو: ڇيلري، رنگ اڇيرڙو هيڊرو. سنها سنها چلر. ڊيگهہ ڏيڍ فوٽ. تور ٻہ ڪلو.
- مگيو: تور ڏيڍ ڪلو.
- مُلان: هيٺ ماري ۾ رهي. گولائين شڪل. ڊيگهہ

ڏيڍ فوٽ. توز ٽي ڪِلو .

- مُنڊي: ڊيگهہ ڏيڍ فوٽ
- **مُنڊِي ڪارائي**: ڦاڙ جهڙي، تور هڪ ڪِلو تائين.
- **مور**: مٺان هيڊا ڪارا ٽڪا. تور پنج- ڇهہ ڪلو. ڪائجي ٿي.
- **موريِ، مُورِي**: ننڍڙي مڇي. ڊيگهہ پنج انچ. تور پنج تولا. ڪاچي ٿي، پر اڪثر ڪِچِ ۾ ڪم اچي. شاهبندر طرف نالو 'چِيرِي' .
- **مُهُورِ**: رنگ اڇو. ڊيگهہ اڌ فوٽ. تور هڪ پاء.
- **مِينگ**: ڊيگهہ ٽي فوٽ.
- **مُيو**: ٻہ قسم: ننڍيو ۽ وڏو، هن جي ڪاري ۽ٽي جي رس مس طور ڪم آئين جيڪا پڪي ۽ اَٽ مِٽ ٿئي. ڪاچي ڪانہ.
- **وِيسارُ**:
- **هِڪو**: رنگ اڇو. ڊيگهہ ڇهہ انچ. تور هڪ پاء.
- **هِيرو**: ڇيلري. ڳاڙهيرڙو رنگ. منهن سنهون. ڊيگهہ اڍائي فوٽ. تور پنج ڪِلو.

پاڳو ڇهون

ڪاري جي منگرن جي نالي وار

فهرست

جدا جدا ماڳن ۽ مياڻين تي پڇا ڪندي منگرن جا نالا جئن مليا تئن انهن کي قلمبند ڪيو ويو. اِهي جملي نالا هن فهرست ۾ شامل آهن. ڪن منگرن جا رڳو نالا مليا پر وڌيڪ تفصيل ملي نہ سگهيو. ٻئل ڳالهين کان اکين ڏٺي ڳالهہ وڌيڪ آهي. هي تحقيق مڪمل تڏهن ٿيندي جڏهن علمي سائنسي روشني ۾ منگرن جي هر جنس جي سڃاڻپ ڪجي، هي ابتدائي ڪوشش جيڪا اُن ڏس ۾ مددگار ثابت ٿيندي.

- اَنڌِي مَنگرِ: تمام ڊگهي وڏي. ڊيگهہ ڏيڍ سؤ فوٽن تائين ۽ تور ڇهن سون مڻن کان مٿي. پاسن کان گڏهہ جي کنن وانگر ٽي فوٽ ڊگها ۽ منو فوٽ ويڪرا ڪن اٿس. 'انڌي منگر' انهيءَ ڪري سڏجي جو ٻاهر وڏي سمند جي هيٺ تري ۾ رهي. ڪنهن اتفاق سان مٿي اچي تہ جڻ ڏسي ڪانہ سگهي ۽ اچي نَرنِ ڪاڏِينِ ۾ لڳي. سنڌ

جي ڪناري لڳ اهڙي هڪ انڌي منگر جي جيري مان تي سو ڊبا تيل جا ڪڍيائون.

- اَٺيان مورُ: ڊيگهه پنجاهه فوٽ. "ڪندري" منگر وانگر ٻِتوٻوت. ڪتي ۽ چاڙا (چيت) ڀرهن جو شڪار ٿئي. هن جو ننڍو ٻچو 'مور' ڪاجي ٿو.
- ٻُڻُرُ: ڊيگهه پندرهن فوٽ. مٿي وٽ پاسن تي نڪتل چنهنبون يا سڱ. وهه مان تيل نڪري. ٻُترکي هَڙُونڊو به چون.
- ٻُڻرِي= ٻُڻُرُ
- ٻِلي: منهن ٻليءَجهڙو ڪاريڙي رنگ تي بت تي چٽا. ڊيگهه ٻن فوٽن تائين. تور تي ڪلو، پُوسٽي (= ٻلي) به سڏجي.
- پارَڪَرِي، مارَڪَلِي: ڊيگهه ڇهه فوٽ، پَڪ ڪارا
- پاڳاس: ڪڏي وارن وٽان تصديق ٿي ته منگر آهي، پر هڪ مڇي جو نالو به "پاڳاس" آهي
- پِشَڪ، پيشڪ: ڪڏي وارن وٽان تصديق ٿي ته منگر آهي
- پَنبا، پَنبان: سنهوآهي. ڪن اٿس، ۽ پُنيءَ تي هڪ پَکرو. ڊيگهه به فوٽ.
- پَنبِي = پنبا

- پُوسَٽي = ٻلي.
- پولَڙُ
- ٽاٻي : ڊيگهہ ٽي فوٽ. مالار جهڙو پر ننڍو. ٽارون ۾ ٽُنگ جتان مٿي پاٺي جي ڦُوڪ هٽي.
- چِٺو، چِٺرو
- ڍِيهَر
- ڊاکو: ڪن چيو ته مڇي آهي. وڌيڪ تحقيق طلب؟
- ٻوڪان: آڌو ٻه سگ (پاسن تي سڌا) ۽ اڪيون سگن جي چوٽين ۾. ڊيگهہ پنج فوٽ.
- ڏَنڊَڻُ: خاڪي سليٽي رنگ. ڊيگهہ ڏهہ - ٻارهن فوٽ. تور ٢٥ - ٣٠ مڻ. وَهہ مان تيل نڪري.
- سائِڪُ: ڊيگهہ ٻہ فوٽ
- سَت ٿَرِي، سَت ٿري، سَت سَري: ڊيگهہ ٽي چار فوٽ. تور پنج ڪلو. وهہ مان تيل نڪري
- سِڏ: ڊيگهہ ڏهہ - ٻارهن فوٽ. ڏند اٿس. مڇي کي ڏک هٽي ڪائي.
- سِڌِيڙو: ڊيگهہ ست فوٽ، تور ويهہ ڪلو
- سِيَافَرُ: ڊيگهہ ٻارهن فوٽ
- سِيرول، سِيرَل: 'ڊالفن' جو قسم. هن جو ٻيو نالو 'مڱيو'

- **سِيل:** ڊيگهہ ڏهہ فوٽ. مٿان اڇا ٽَپ ٽَپ. آڏو ٿوري چنهنب، 'ڊالفن' جي قسم ٺي.
- **ڪارِنجُ:** هن جي وَهہ مان تيل نِڪري
- **ڪارِينگڙيو:** منگر آهي ۽ ڪاڄي ٿو
- **ڪاناٽو:** منهن ڊگهيرو سنهون، مٿان ننڍا ننڍا ٽپ. ڪي چون ڪاناٽو وڏو منگر ۽ 'ڪاناٽي' ننڍو ٻچو؛ ٻيا چوندا ڪاناٽي وڏو منگر ۽ ڪاناٽو يا ڪَنات ننڍو ٻچو.
- **ڪاناٽي:** ڪاناٽو
- **ڪائِرُ:** ڊيگهہ ڏهہ فوٽ، مٿان اڇا چٽا.
- **ڪايُون:** پڪڙيون ڪاريون. تور ٽي چار ڪلو. ڪاڄي ٿو.
- **ڪَتَرُ:** ڊيگهہ پنج فوٽ.
- **ڪُتِي:** رنگ ڪارو. تور پنڌرهن ڪلو.
- **ڪَرَ:** منهن سنهو. طاقتور. وهہ مان تيل نڪري
- **ڪَڪَڙ:** ڪَڪڙ ڪُسو.
- **ڪَنات، ڪاناٽو:** ننڍي ۾ ننڍو منگرو. ڪاناٽي جو ٻچو. ڊيگهہ ڏيڍ فوٽ ۽ تور سوا ڪلو. ڪاڄي ٿو.
- **ڪَندَرِي:** وڏي ڪاري مَنگرِ. ڊيگهہ چاليهہ فوٽ. اَٿيان مور وانگر پٽو ٻوٽ . ڪنڌ ۾ نيشان. وهہ مان تيل ڪري.

- كورِي: ڊيگهہ ٻہ فوٽ.
- كولو كَهير:
- كولِي، كول: چوھڙ جمالي ۾ ملاحن چيو تہ انهيءَ نالي وارو منگر آهي.
- كينُ كَينُ كيري: ڊيگهہ ڇهہ ست فوٽ. مٿان كارا اڇا ٽكا ٽكا. آڏو منهن وٽان ترار مثل سڌي هڏي (جنهن كي ڏندا ناهن). آنا كري.
- كِهرُ= كير
- كَٽيٽُ: ڊيگهہ ٻہ فوٽ. پكڙيون كاريون. 'كايون' جهڙو

كَٽيپُ، كَٽو: ڊيگهہ چار فوٽ. (كن جي چوڻ موجب، كٽيپ ۽ كٽيت ساڳي ڳالهہ).

- كَكَڙ كُسو: ڊيگهہ ڏيڍ فوٽ
- گُسِي، گوسِي: ڊيگهہ ٻارهن فوٽ. مٿان اڇا ٽَپ ٽَپ. ان جو مور (ننڍو ٻچو) كاڇي ٿو.
- گوسيو= گُسي
- گنڊير
- لِچك: ڊيگهہ ٻہ فوٽ
- لَونُ: ڊيگهہ ڏهہ فوٽ. رنگ سائو، منهن ٿلهو ۽ پوٻان سنهون. ماٺهو سان وڙهي، وهہ مان

تيل نڪري.

- لِيارو: ڊيگهہ ١٥- ٢٠ فوٽ. منهن وٽان آڏو سڌي ترار ٽي فوٽ ڊگهي، جنهن جي پاسن کان ڏندا. آنا ڪري.
- مالارُ: ٻہ قسم. هڪ وڏو ٻيو ننڍو. وڏو ڊيگهہ ۾ اٺ فوٽ، منهن ڊگهو، تارون ۾ ٽنگ جتان پاڻي جي ڦوڪ متي هٽي.
- مَندريو: سامهون تلوار اٿس. آنا ڪري.
- مَنيو: ڊيگهہ چار فوٽ. گول منهن.
- مَنگرِ= ننڍي منگر.
- مور منگر: ٻہ قسم: ١. پُراڻو مور، رنگ سُرمائي، پيٽ اڇيرو. تور پندرهن ڪِلو. ڪاچي ٿو ۽ ڪائڻ ۾ سنو ٢. نئون مور. پُنن وارو رنگ ڪارو سرمائي ۽ پيٽ اڇو ڳاڙهيرڙو. تور چار ڪلو. چيٽ واري مهيني ۾ هن جو شڪار ٿئي. ڪاچي ٿو، ۽ ڪائڻ ۾ لذيذ.
- مُوئِي: رنگ ۾ ميري، پيٽ اڇو. ڊيگهہ ڏهہ فوٽ
- مُيا ڇُ: رنگ سائو. ڊيگهہ چار فوٽ.
- مُيو: ڊيگهہ پنج فوٽ. ڪاچي ٿو.
- ننڍي منگرَ: جيڪا اندر اچي ٿي، ڊيگهہ چاليهہ فوٽ.

- واڪِيـڻ: ڊيـگـهـ پـنـڌرهـن ڪـان ويـهـن فـوٽـن تـائـين. سـامـهـون تـلـوار. آنـا ڪـري. هـٿ ڪـاڄي ڪونـہ ٿو، پر ماس لوٽي ٻاهر موڪلين.
- وِچَڻ: ماٺهو سان وڙهي.
- وِهِنَ ويـرَ: ڊيـگـهـ چاليـهـ فـوٽ. آڏو ڏگـهـي تـلـوار. ڏندن سان، آنا ڪري.
- وِيسَرُ: وڏي ۾ وڏو مـنـگـر. ڊيـگـهـ هـڪ سـو فـوٽـن تـائـين ۽ مـٿـي. ڪـاري رنـگ تـي. مـالار وانـگر ڦوڪ هـٽي تہ مٿي پاڻيءَ جو منارو نهي وڃي جيڪو پري ڪان پنڌرهن ميلـن تائين ڏسجي. جَنگيسَر جي گهاتوئن انـن نَوَن وامـن ڪـان ٻـاهـر تـي ڏنـو. ڇهـن سـتـن وامن تي لڳي رهي ٿو. نَر ۾ ڪونہ اچي.
- وِيلَڙو: ڊيگهہ پنڌرهن فوٽن تائين ۽ تور ويهن مـٽـن تائين. ويلڙو وڏي ويسر منگر کي لڳي ٿو ۽ تکر تڪر ڪري پٽيس ٿو. ويسر ان ڪان ڊجي ۽ ڀڄي.
- هـاروڙ منگر:
- هـَڙوَنڊو: ڊيگهہ پنڌرهن فوٽ. وَهـ مان تيل نـڪـري. ڪـي ٻُـٽر ڪي بہ هَڙونڊو چون.

چِترو پِٹ

پڙهندڙ نَسُل . پَ نَ

The Reading Generation

1960 جي ڏهاڪي ۾ عبدالله حسين ” اُداس نسلين“ نالي ڪتاب لکيو. 70 واري ڏهاڪي ۾ وري ماڻِڪَ ”لُڙهندَڙ نَسُل“ نالي ڪتاب لکي پنهنجي دورَ جي عڪاسي ڪرڻ جي ڪوشش ڪئي. امداد حُسينيءَ وري 70 واري ڏهاڪي ۾ ئي لکيو:

انڌي ماءُ ڄڻيندي آهي اونڌا سونڌا ٻارَ
ايندڙ نسل سَمورو هوندو گونگا ٻوڙا ٻارَ

هر دور جي نوجوانن کي اُداس، لُڙهندَڙ، ڪَڙهندڙ، ڪُڙهندڙ، ٻَرندڙ، ڀُرندڙ، ڪِرَندڙ، اوسيئڙو ڪَندڙُ، ياڙي، ڪاٺُو، ياڄوڪَڙُ، ڪاوڙيل ۽ وِڙهندڙ نسلن سان منسوب ڪري سَگهجي ٿو، پَر اسان اِنهن سيني وِچان ”پڙهندڙ“ نسل جا ڳولائو آهيون. ڪتابن کي ڪاڳر تان کڻي ڪمپيُوٽر جي دنيا ۾ آڻڻ، ٻين لفظن ۾ برقي ڪتاب يعنی e-books ناهي ورهائڻ جي وسيلي پڙهندڙ نسل کي وَڌڻ، ويجهَڻ ۽ هِڪَ ٻِئي کي ڳولي سَهڪاريِ تحريڪ جي رستي تي آڻِڻَ جي آسَ رکون ٿا.

پڙهندڙ نسل (پَنَ) ڪا بہ تنظيمَ ناهي. اُنَ جو ڪو بہ صدر، عُهديدار يا پايو وِجهندڙ نہ آهي. جيڪڏهن ڪو بہ شخص اهڙي دعوىٰ ڪري ٿو تہ پَڪَ ڄاڻو تہ اُهو ڪُوڙو آهي. نہ ئي وري پَنَ جي نالي ڪي پئسا گڏ ڪيا ويندا. جيڪڏهن ڪو اهڙي ڪوشش ڪري ٿو تہ پَڪَ ڄاڻو تہ اُهو بہ ڪُوڙو آهي.

جهڙيءَ طَرَح وڻن جا پَنَ ساوا، ڳاڙها، نيرا، پيلا يا ناسي هوندا آهن اُهڙيءَ طرح پڙهندڙ نَسُل وارا پَنَ بہ مختلِف آهن ۽ هوندا. اُهي ساڳئي ئي وقت اُداس ۽ پڙهندڙ، ٻَرندڙ ۽ پڙهندڙ، سُست ۽ پڙهندڙ يا وِڙهندڙ ۽ پڙهندڙ بہ ٿي سگهن ٿا. ٻين لفظن ۾ پَنَ ڪا خُصوصي ۽ ٽالي لڳل ڪِلَب Exclusive Club نہ آهي.

ڪوشش اها هوندي تہ پَنَ جا سڀ ڪَم ڪار سَهڪاري ۽ رَضاڪار بنيادن تي ٿين، پر ممڪن آهي تہ ڪي ڪم اُجرتي بنيادن تي بہ ٿِين. اهڙي حالت ۾ پَنَ پاڻ هِڪَٻِئي جي مدد ڪَرڻ جي اُصولَ هيٺ ڏي وَٺُ ڪندا ۽ غيرتجارتي non-commercial رهندا. پَنَ پاران ڪتابن کي ڊِجيٽائِيز digitize ڪرڻ جي عَملَ مان ڪو بہ مالي فائدو يا نفعو حاصل ڪرڻ جي ڪوشش نہ ڪئي ويندي.

ڪتابن کي ڊِجيٽائِيز ڪرڻ ڪان پو ٻيو اهم مرحلو وِرهائڻ distribution جو ٿيندو. اِهو ڪم ڪرڻ وارن مان جيڪڏهن ڪو پيسا ڪمائي سگهي ٿو تہ ڀلي ڪمائي، رُڳو پَنَ سان اُن جو ڪو بہ لاڳاپو نہ هوندو.

پَنَن کي کُليل اکرن ۾ صلاح ڏجي ٿي تہ هو وَسَ پٺاندڙ وڏِ کان وَڏِ ڪتاب خريد ڪَري ڪتابن جي ليکڪَن، ڇپائيندڙن ۽ ڇاپيندڙن کي هِمٿائِن. پر ساڳِئي وقت عِلم حاصل ڪرڻ ۽ ڄاڻ کي ڦهلائڻ جي ڪوشش دوران ڪنهن بہ رُڪاوٽَ کي نہ مڃن.

شيخ اَياز عِلمَ، ڄاڻَ، سمجهہَ ۽ ڏاهپَ کي گيتَ، بيتَ، سِٽَ، پُڪارَ سان تَشبيههہ ڏيندي انهن سيني کي بَمن، گولين ۽ بارودَ جي مدِ مقابل بيهاريو آهي. اياز چوي ٿو تہ:

گيتَ بہِ ڄڻ گوريلا آهن، جي ويريءَ تي وار ڪَرن ٿا.

... ...

جئن جئن جاڙ وڌي ٿي جڳَ ۾، هو ٻوليءَ جي آڙ ڇُپن ٿا؛

ريتيءَ تي راتاها ڪن ٿا، موٽي مَنجههِ پهاڙ ڇُپن ٿا؛

... ...

ڪالهہَ هُيا جي سُرخ گُلن جيئن، اڄڪلهہ نيلا پيلا آهن؛

گيتَ بہِ ڄڻ گوريلا آهن........

... ...

هي بيتُ اَٿي، هي بَم- گولو،

جيڪي بہ ڪٽين، جيڪي بہ ڪٽين!

مون لاءِ ٻنهي ۾ فَرَقُ نہ آ، هي بيتُ بہ بَمَ جو ساٿي آ،

جنهن رِڻَ ۾ رات ڪَيا راڙا، تنهن هَڏَ ۽ چَمَ جو ساٿي آ ـ

اِن حسابَ سان اُٽڃاٽائي کي پاڻَ تي اِهو سوچي مَڙهڻ تہ ”هاٽي ويڙهہ ۽ عمل جو دور آهي، اُن ڪري پڙهڻ تي وقت نہ وڃايو“ ناداني‌ءَ جي نشاني آهي.

پَنَن جو پڙهڻ عام ڪِتابي ڪيڙن وانگر رُڳو نِصابي ڪتابن تائين محدود نہ هوندو. رڳو نصابي ڪتابن ۾ پاڻ کي قيد ڪري ڇڏڻ سان سماج ۽ سماجي حالتن تان نظر ڪڇي ويندي ۽ نتيجي طور سماجي ۽ حڪومتي پاليسيون policies اڻڄاڻن ۽ نادانن جي هٿن ۾ رهنديون. پَنَ نِصابي ڪتابن سان گڏوگڏ ادبي، تاريخي، سياسي، سماجي، اقتصادي، سائنسي ۽ ٻين ڪتابن کي پڙهي سماجي حالتن کي بهتر بڻائڻ جي ڪوشش ڪندا.

پڙهندڙ نَسُل جا پَنَ سيني کي **چو، چالاءِ ۽ ڪيئن** جهڙن سوالن کي هر بَيانَ تي لاڳو ڪرڻ جي ڪوٺَ ڏين ٿا ۽ انهن تي ويچار ڪرڻ سان گڏ جوابَ ڳولڻ کي نہ رڳو پنهنجو حق، پر فرض ۽ اٽل گهرج unavoidable necessity سمجهندي ڪتابن کي پاڻ پڙهڻ ۽ وڌ کان وڌ ماڻهن تائين پهچائڻ جي ڪوشش جديد ترين طريقن وسيلي ڪرڻ جو ويچار رکن ٿا.

توهان بہ پڙهڻ، پڙهائڻ ۽ ڦهلائڻ جي اِن سهڪاري تحريڪ ۾ شامل ٿي سگهو ٿا، بَس پنهنجي اوسي پاسي ۾ ڏِسو، هر قسم جا ڳاڙها توڙي نيرا، ساوا توڙي پيلا پن ضرور نظر اچي ويندا.

ونَ ونَ کي مون پاڪِي پائي چيو تہ "منهنجا ياءُ
پهتو منهنجي من ۾ تنهنجي پَنَ پَنَ جو پڙلاءُ".
- اياز (ڪلهي پاتم ڪينرو)